

BULLETIN

UITGEGEVEN DOOR DEN

Nederlandschen Oudheidkundigen Bond.

Beschermvrouw H. M. de Koningin.

November 1905.

Het Bulletin van den Ned. Oudh. Bond verschijnt op onbepaalde tijden, in nummers van één tot drie vel. Zes nummers vormen een deel.

De prijs per deel bedraagt f 2.50.

De leden van den Bond en de correspondenten ontvangen het Bulletin kosteloos.

Uitgever: JOHANNES MÜLLER, Amsterdam.

Stukken voor de redactie te zenden aan: E. W. MOES, Frans van Mierisstr. 85, Amsterdam, Mr. J. C. OVERVOORDE, Plantsoen 43, Leiden, A. PIT, Keizersgracht 525, Amsterdam of Dr. W. VOGELANG, Oosterpark, Amsterdam.

Officieele berichten.

Notulen van de algemeene vergadering van den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond, gehouden te Maastricht op 15 Juli 1905.

Na aankomst der treinen van 11.55 en 12.10 begaven de deelnemers zich in rijtuigen naar het Stadhuis, waar zij door het Dagelijksch Bestuur van Maastricht werden ontvangen en de eerewijn werd aangeboden. De burgemeester, de heer P. C. A. Bauduin, heette den Bond met een hartelijk woord welkom, waarbij Z. Ed. Achtb. de aandacht vestigde op de roemrijke geschiedenis en de vele belangrijke oude monumenten in Limburg's hoofdstad. De voorzitter van den Bond, Jhr. B. W. F. van Riemsdijk, beantwoordde den spreker en bedankte het Dagelijksch Bestuur voor de hartelijke ontvangst. Hierna werd het Stadhuis bezichtigd.

Na den lunch werd om 2 uur de vergadering door den voorzitter met een kort welkom geopend, waarna het jaarverslag door den secretaris werd voorgelezen en door de vergadering werd gearresteerd. Door den heer E. W. Moes werd verslag gedaan over de rekening en verantwoording van

den penningmeester, die hierna werd goedgekeurd, sluitende met een batig saldo van *f* 1039.99.

Het in het vooruitzicht gesteld rapport van de Commissie-de Groot werd aangehouden, daar de commissie bericht had gezonden, dat zij wel met het voorloopig rapport gereed was, doch dat de eindconclusie nog nader moest worden vastgesteld.

De voorzitter bracht hierop het hierachter als bijlage opgenomen rapport uit van de commissie voor de bouwkundige termen. Onder applaus van de vergadering werd door den heer Hoefer hieraan toegevoegd, dat door hem bericht was ontvangen van Z.Exc. den Minister van Binnenlandsche Zaken, dat de subsidie van *f* 300 door de Regeering was toegestaan.

Bij de nu volgende Bestuursverkiezing werden de aftredende leden Mr. J. C. Overvoorde, Jhr. B. W. F. van Riemsdijk en Jhr. Mr. F. van Rijckevorsel bij acclamatie herkozen; tot kasnazieners om rapport uit te brengen op de volgende vergadering werden benoemd de H.H.: P. Haverkorn van Rijsewijk te Rotterdam en J. A. Frederiks te Middelburg.

Als plaats van bijeenkomst voor 1906 werd bij acclamatie Middelburg gekozen.

Bij den hierna volgende rondvraag vestigde de heer P. Haverkorn van Rijsewijk de aandacht op den zijns inziens voorwereldlijken toestand bij het Museum Fodor te Amsterdam. De catalogus dateert van 1863 en de entrées zijn zeer hoog; alleen voor het nazien der teekeningen, waartoe slechts twee maal per week de gelegenheid wordt geboden, moet een gulden worden betaald. Wijziging is hier niet alleen wenschelijk, maar ook zeer goed mogelijk, daar de regeling niet op een testament berust, maar op eene verordening der stad Amsterdam. Wel zijn de baten volgens testament voor de armen, doch waar die, bij de hoogere eischen aan het Museum-beheer gesteld, toch negatief zijn, behoeft dat geen beletsel te zijn om het Museum door verlaging der entrées voor grooter kring toegankelijk te maken. Hij vestigt hierop de aandacht van de Commissie-de Groot. De voorzitter dankt den spreker voor zijn mededeelingen en belooft die bij de commissie over te brengen.

De heer M. Rutten wijst op de weinige aanmoediging, die ondervonden wordt door hen, die in Maastricht en omgeving belangstelling trachten te wekken voor de oude monumenten en het behoud hiervan trachten te verzekeren, en vraagt of dit ontmoedigend verschijnsel ook elders wordt waargenomen.

Mr. Overvoorde beantwoordt den spreker en wijst er ter bemoediging op, hoe ook elders het wekken van belangstelling dikwijls eerst door spot werd begroet, doch hoe juist die bespotting aanleiding gaf, dat de aandacht er op gevestigd werd en de eerste aansporing gegeven werd tot nadenken en tot latere waardeering van het streven.

De oude kunstwerken, die reeds eeuwen voor ons ontstonden in een tijd van meer algemeen kunstgevoel, zullen, als wij hun instandhouding

helpen bevorderen, ook na ons hun veredelende kracht blijven oefenen, wellicht in tijden van grooter waardeering, waarin men hen dankbaar zal gedenken, die in tijden van weinig belangstelling zich hun behoud hebben aangetrokken.

Ten slotte worden door den secretaris der ontvangst-commissie Jhr. Mr. Ch. Ruys de Beerenbrouck eenige inlichtingen gegeven over de wijze, waarop de bezoekers in groepen de belangrijkste monumenten zullen bezichtigen.

De vergadering werd hierop door den Voorzitter gesloten, waarna onder leiding van de H. H. Jos. Cuypers, Dr. P. Doppler, A. J. Flament en M. Rutten een bezoek wordt gebracht aan de in het artikel van den heer Flament omschreven monumenten.

's Avonds om 7 uur vereenigden de deelnemers zich aan eenen gemeenschappelijken maaltijd in het Theatergebouw, waarbij onder meer onder algemeene instemming een woord van dank werd gebracht aan de Maastrichtsche heeren, die geen moeite noch tijd hebben ontzien om de leden van den Bond in kennis te brengen met de talrijke belangrijke monumenten van Limburg's hoofdstad, waardoor deze vergadering bij de vele deelnemers in de aangenaamste herinnering zal blijven.

J. C. OVERVOORDE,
Secretaris.

Zevende Jaarverslag van den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond 1904—1905.

De terugblik op het afgelopen vereenigingsjaar biedt in vele opzichten reden tot tevredenheid. In steeds ruimer kring ontwaakt de belangstelling in de oudheidkunde. In de vergadering van het Utrechtsch genootschap werd door Prof. Mr. Molengraaf eene uitvoerige uiteenzetting gegeven van de vreemde wetgeving tot bescherming van monumenten, waarbij werd aangedrongen op een dergelijke wet voor ons land, hetgeen tot een adres van het bestuur van dit genootschap aan de regeering leidde. Wel leverde deze rede, naar de verslagen te oordeelen, weinig nieuws voor hen, die de vergadering van den Bond in Edam bezochten en de nadere besprekingen in het Bulletin gevolgd hebben, doch niettemin valt het als een gelukkig teeken te roemen, dat door zoo kundige zijde op dit belangrijk onderwerp weder het licht werd geworpen en de belangstelling hiervoor in ruimeren kring werd gewekt. In hoeverre de tijd reeds rijp is voor eene dergelijke wetgeving en of het niet gewenscht zoude zijn om hiermede te wachten, totdat de door de Rijkscommissie te ontwerpen voorloopige lijst der belangrijke bouwwerken zal zijn verschenen, kan hier thans verder onbesproken blijven.

Ook van andere, weinig verwachte zijde werd bijzondere belang-

stelling in de oudheidkunde getoond. In de jaarvergadering der Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde werd door den voorzitter Prof. Dr. Kalf er op gewezen, dat deze Maatschappij, hoewel in 't kort gewoonlijk »Letterkunde» genoemd, ook aan geschiedenis *en oudheidkunde* is gewijd. Onder erkenning van het weinige, dat in de laatste jaren door de Maatschappij op dit gebied is verricht, riep hij ook voor de oudheidkunde de meerdere belangstelling van de leden in. Als het verder bestuur van Letterkunde deze woorden onderschrijft, vertrouwen wij, dat de Maatschappij niet zal kunnen nalaten spoedig tot onzen Bond toe te treden.

Op het gebied der Musea valt te wijzen op het begin van de werkzaamheden voor den uitbouw aan het Rijksmuseum te Amsterdam, waardoor aan de Nachtwacht eindelijk het gewenschte licht zal gegeven worden, en op de opgewekte discussie naar aanleiding van de Museumplannen te Utrecht. Verder kunnen wij wijzen op de opening van het Stedelijk Museum te Rotterdam in de door het archief ontruimde zalen, de uitbreiding van het Schilderijen Museum aldaar, de verbeterde inrichting van het Rijksmuseum te Leiden en de overbrenging van de Musea te Dordrecht en te Zwolle naar beter hiervoor ingerichte lokalen. Ook uit Arnhem kwamen berichten van nieuwe Museumplannen, terwijl het verslag van het Museum te Groningen gewaagt van nu reeds spaarzame ruimte in het nog slechts voor korten tijd zoo belangrijk vergroot museum.

Het tweede jaarverslag der Rijkscommissie voor de Monumenten van geschiedenis en kunst getuigt niet alleen van belangrijke werkzaamheden in het belang der beschrijving, doch ook van verschillende pogingen in het belang van het behoud der bouwwerken. Toch valt ook hier weder op een vermindering te wijzen door het instorten van den toren te Oirschot, het afbranden van den kerktoren te Rhooen en het afbreken van de kerk te Aarlanderveen.

De Bond was dit jaar eenige malen werkzaam in het belang van bepaalde bouwwerken en wendde zich tot de Regeering en tot de Synode om de aandacht te vestigen op het door Jhr. de Stuers besproken loodgietersgevaar. Nog kort geleden toonde de gelukkig spoedig bedwongen brand in het Stadhuis te Dordrecht opnieuw den ernst van dit vraagstuk. Door het Bulletin werd voortdurend op belangrijke en bedreigde monumenten de aandacht gevestigd.

Overeenkomstig het voorstel van Mr. J. C. Overvoorde in de vergadering te Leiden werd naar samenwerking gezocht met de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst tot het samenstellen van eene lijst van de bouwkundige termen. Wij hopen weldra de resultaten te vernemen, waartoe de besprekingen in deze commissie hebben geleid. Ook de commissie van advies over de door Dr. de Groot behandelde punten zond bericht dat haar voorloopig rapport gereed is.

In het bestuur van den Bond kwam eenige wijziging door het bedanken van Mr. J. A. Feith, in wiens plaats door de jaarvergadering Mr. P. J. C. A. Boeles

tot bestuurslid gekozen werd. Als waarnemend voorzitter had ik verleden jaar reeds gelegenheid te wijzen op het groot verlies door het bestuur geleden door het uittreden van Mr. Feith en op de vele verdiensten van het oud-bestuurslid tegenover den Bond.

Van de leden en corresponderende leden, die ons dit jaar ontvielen, noem ik u slechts den Heer Th. de Bock, den gelukkig begaafden kunstenaar, wiens gevoel voor het schoone hem ook een warm hart deed koesteren voor al het schoone in de oude kunst. Tegenover deze verliezen staat de benoeming van 30 corresponderende leden en de toetreding van 2 nieuwe leden :

Het Provinciaal Oudheidkundig Genootschap te Maastricht,
de Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch recht en geschiedenis te Zwolle
en Limburg, Provinciaal Genootschap voor Geschiedkundige wetenschappen, taal en kunst te Roermond.

De financiën van den Bond verkeeren in bevredigenden toestand, gelijk U weldra zal blijken uit het verslag van den Penningmeester.

Het bulletin ondervond dit jaar weder veler steun en belangstelling. De Redactie bleef toevertrouwd aan de H. H. : E. W. Moes, Mr. J. C. Overvoorde en A. Pit en werd uitgebreid door de benoeming van Dr. W. Vogelsang. In de zes laatste verschenen afleveringen werden artikelen en mededeelingen geplaatst van de H. H. : Dr. P. Bergmans, Mr. P. C. J. A. Boeles, J. Th. J. Cuypers, Dr. P. H. Cuypers, A. J. A. Flament, F. A. Hoefler, Prof. Dr. A. E. J. Holwerda, H. J. Jesse, Dr. R. Jesse, C. C. A. Juten, G. M. Kam, G. J. Landweer Jr., Dr. W. Martin, E. W. Moes, A. Mulder, Mr. S. Muller Fzn., J. J. van Nieukerken, Mr. J. C. Overvoorde, A. Pit, H. Portheine Jr., W. M. C. Regt, Jhr. B. W. F. v. Riemsdijk, Prof. Jhr. Dr. J. Six, Dr. W. Valentiner, Mr. B. van der Veen de Lille, Dr. W. Vogelsang en M. C. Wildeman.

In de overeenkomsten tot ruiling van bladen en tijdschriften werd geen verandering gebracht.

Eenige artikelen en clichés vonden later ook buiten het Bulletin eene nuttige plaatsing. Aan den heer Nijpels brengen wij hier gaarne dank voor de welwillende wijze, waarop door hem de clichés bij het belangrijk artikel van den heer Flament belangloos ons ter beschikking werden gesteld.

Ten slotte rest mij de aangename taak een woord van dank te betuigen aan den EdelAchtb. Heer burgemeester van Maastricht voor de aangename ontvangst aan den Bond ten Stadhuiuze bereid, aan de Commissie van ontvangst, die welwillend de voorbereiding van deze vergadering en den te houden tocht door de stad heeft op zich genomen, en aan allen, die door het openstellen van verzamelingen of op andere wijze hebben medegewerkt tot het welslagen van deze vergadering.

J. C. OVERVOORDE,
secretaris.

Verslag van de Commissie voor de bouwkundige termen, uitgebracht door Jhr. B. W. F. v. Riemsdijk.

In den boezem der Rijkscommissie tot het opmaken en uitgeven van een Inventaris en eene beschrijving van de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst, de zoogen. Monumenten-commissie, was bij de beschrijving van Monumenten gebleken, dat er niet altijd overeenstemming heerschte bij het gebruik van bouwkundige termen en dat er vele vreemde termen in gebruik waren, die goede oud-Hollandsche hadden verdrongen.

Dit gaf den heer Overvoorde, lid van bovengenoemde Commissie, aanleiding op de vorige Algemeene Vergadering de wenschelijkheid uit te spreken om eene Commissie in het leven te roepen ten einde eene lijst van bouwkundige termen samen te stellen.

Aan het Bestuur van den Ned. Oudheidkundigen Bond werd daartoe de noodige machtiging verleend, waarop in overleg getreden werd met het Bestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en waaraan werd verzocht twee personen aan te wijzen om in deze Commissie zitting te nemen. Hieraan werd bereidwillig voldaan door de benoeming van de heeren Rieber en Bosch, respectievelijk secretaris der Maatschappij en bestuurslid, terwijl als vertegenwoordigers van het Bestuur van den Oudheidk. Bond de heeren Mulder en v. Riemsdijk werden aangewezen, en eindelijk Dr. A. Beets als taalgeleerde werd uitgenoodigd in deze Commissie zitting te nemen.

Op de vergaderingen door deze Commissie gehouden werden verschillende methoden om het werk aan te vatten besproken; daarbij werd kennis genomen van hetgeen op dit gebied in druk was verscheenen. In het bijzonder trokken onze aandacht de werken door de Kon. Academie te Gent uitgegeven, zijnde lijsten van termen gebezigd bij de verschillende ambachten als: van steenbakker, smid, timmerman, metselaar en loodgieter.

Deze lijsten beantwoorden echter niet aan ons doel, hoewel er veel leerrijks uit te putten valt. Onze Commissie wenscht iets meer wetenschappelijks.

Na gehouden overleg met eenige archivarissen, die zich meer in het bijzonder met de beschrijving van oude monumenten hadden bezig gehouden, ik noem speciaal den Algemeenen Rijksarchivaris en Mr. S. Muller Fzn., en met den Secretaris der Monumenten-Commissie, kwamen wij tot de overtuiging, dat alleen door raadpleging van oude archieven verloren termen kunnen worden teruggevonden en verkeerde termen verbeterd.

Geen onzer leden echter is in de gelegenheid tot — en het meereendeel mist de kennis — voor dit omvangrijk en moeilijk onderzoek, en wij waren dus in niet geringe verlegenheid wat te doen, toen de heer Hoefler, archivaris van Hattem, ons geacht bestuurslid, zich beschikbaar stelde om dezen reuzenarbeid aan te vatten. Hij liet zich een benoeming tot lid onzer

Commissie welgevallen en nam aan dadelijk te beginnen, indien hem een klerk bekend met oud schrift ter beschikking kon worden gesteld.

Wij hebben grond te hopen, dat door een subsidie de gelden (circa f 300 's jaars) gevonden zullen worden om de noodige uitgaven van dit onderzoek te dekken en dat binnen kort het omvangrijk werk met kracht ter hand zal kunnen genomen worden.

BESCHERMING VAN MONUMENTEN.

Door het bestuur van den Bond werd het navolgend adres aan de Staten der provincie Zuid-Holland gezonden:

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen het Bestuur van den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond, waarvan de Statuten zijn goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van 16 Mei 1899, No. 10.

dat meermalen kleinere monumenten, belangrijk voor de geschiedenis van het gewest door onkunde of gebrek aan belangstelling van de zijde der eigenaars of beheerders onvoldoende worden onderhouden, waardoor gevaar ontstaat voor ondergang of beschadiging, die later slechts ten koste van belangrijke uitgaven valt te herstellen, terwijl bij tijdig ingrijpen met weinig kosten het behoud, althans voor geruimen tijd, valt te verzekeren;

dat in dergelijke gevallen echter dikwijls moeilijk de, hoewel geringe, bedragen kunnen gevonden worden, die voor de voorloopige maatregelen tot behoud worden vereischt, terwijl ook dikwijls de corporatie ontbreekt, die zich het behoud dezer monumenten zoude kunnen aantrekken;

dat dit te meer geldt voor de provincie Zuid-Holland, omdat aldaar eene provinciale vereeniging ontbreekt. Wel zijn er in de groote steden verschillende vereenigingen op oudheidkundig gebied, doch haar werkring strekt zich niet uit over de omliggende kleinere gemeenten;

• dat het behoud der monumenten, die een beeld geven van de ontwikkelingsgeschiedenis der beschaving in de provincie en meermalen tot voorbeeld en opwekking kunnen strekken voor de zich ontwikkelende kunsthandwerken, geacht kan worden te zijn een onderwerp van belang voor de provincie, die reeds door de subsidies van enkele groote restauraties van bouwwerken in de provincie dit belang heeft erkend;

dat ook in andere provincies door de Staten op dit gebied financiële steun wordt verleend, o.a. door die van Drente aan het provinciaal museum, door die van Noord-Holland aan de uitgave eener beschrijving der monumenten in die provincie en door die van Gelderland aan de door de Staten dier provincie in het leven geroepen Provinciale Geldersche Archeologische Commissie;

dat in het bijzonder de instelling eener dergelijke commissie om werkzaam te zijn in het belang der monumenten in de provincie aanbe-

veling verdient, onder toekenning van een jaarlijksch crediet, terwijl aan deze Commissie tevens zoude kunnen worden opgedragen het desgevraagd geven van advies aan de Staten op oudheidkundig gebied;

redenen waarom het Bestuur voornoemd zich met eenige vrijmoedigheid tot U wendt met het verzoek om eene Commissie te benoemen om werkzaam te zijn in het belang van de monumenten van geschiedenis en kunst in de provincie en hiervoor op de provinciale begrooting een crediet toe te staan.

Namens het Bestuur van den
Nederlandschen Oudheidkundigen Bond,

(w. g.) B. W. F. VAN RIEMSDIJK, *Voorzitter.*

(w. g.) J. C. OVERVOORDE, *Secretaris.*

Toelichting.

Het belang van het behoud der monumenten van geschiedenis en kunst wordt tegenwoordig meer en meer erkend, zoodat het overbodig geacht kan worden dit thans nader aan te toonen, waar deze provincie zelf door het subsidiëren der belangrijke restauratiewerken te Gouda, Dordrecht en Brielle, dit belang heeft erkend.

Voor dergelijke groote werken, die alleen met steun van openbare besturen, corporaties en particulieren zijn tot stand te brengen, pleegt de belangstelling niet te ontbreken, doch daarnaast zijn tal van kleinere monumenten, vooral in afgelegen gemeenten, wier toestand soms plotseling dringend een spoedig ingrijpen vereischt om latere kostbare werken of zekeren ondergang te voorkomen. Daartoe is het noodig, dat er eene commissie bestaat, die zich het behoud dezer monumenten aantrekt en die jaarlijks hiertoe over eenige gelden kan beschikken. Als voorbeelden van ingrijpen wijzen wij op het opstellen van rijk bewerkte grafzerken buiten de gangpaden in de kerken, het spoedig vastleggen van afgebroken deelen, wier verdwijnen bij niet ingrijpen is te vreezen, het ondersteunen of verankeren van beelden of losse onderdeelen, het omrasteren, beschutten of naar veiliger plaats overbrengen van aan den openbaren weg staande en gevaar voor beschadiging opleverende voorwerpen, het aantekenen van bij graafwerken tijdelijk ontbloote belangrijke grondwerken, enz. en in bijzondere gevallen het aankopen van voorwerpen, waar geen corporatie tot het behoud hiervan is aangewezen. Waar de werkzaamheden der commissie zich in hoofdzaak tot eenvoudige middelen van behoud zullen beperken en kostbare zoogenaamde restauratiewerken hierbij uit den aard zijn uitgesloten, kan de aan de commissie toe te kennen subsidie tot een gering bedrag beperkt blijven. In Gelderland is deze bepaald op twee honderd gulden per jaar. Waar wij deze commissie in hoofdtrekken als voorbeeld stellen, voegen wij als bijlagen hierbij afschriften van de besluiten tot instelling dezer commissie

van 21 October 1902 No. 100 en van de vaststelling der instructie dd. 16 December 1902 No. 97.

Mochten de Staten tot instelling eener dergelijke commissie geneigd zijn, dan zijn wij gaarne bereid om nader aan te geven in hoeverre de inrichting van den werkring der commissie in enkele onderdeelen onzes inziens eenige wijziging zoude kunnen ondergaan.

Namens het Bestuur van den
Nederlandschen Oudheidkundigen Bond,

J. C. OVERVOORDE,
Secretaris.

Van verschillende zijden werd door zelfstandige adressen of adhaesiebetuigingen bij de Staten instemming betuigd met dit adres, met name door het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap te Amsterdam, de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, de Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde, Geschiedenis en Oudheidkunde te Leiden, die Haghe te 's-Gravenhage, Oud-Leiden te Leiden en Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam.

Overijssel.

Op het desbetreffende verzoek van het bestuur der vereeniging tot beoefening van Oversijsselsch Recht en Geschiedenis, waarbij Gelderland ten voorbeeld gesteld werd, hebben de Gedeputeerde Staten der provincie Overijssel, gelezen het besluit der Staten van Overijssel dd. 13 Juli 1905 No. 14, goed gevonden aan het bestuur voornoemd mede te deelen, dat door de Staten besloten is met ingang van 1906 jaarlijks een som van f 150 ter beschikking der vereenigiug te stellen, teneinde haar te steunen in haar pogingen om voorwerpen, die kunst- of historische waarde hebben en gevaar loopen onherstelbaar beschadigd te worden of verloren te gaan, voor ondergang te behoeden.

F. A. HOEFER.

STAATSBEGRUOTING.

De subsidies voor de N. H. kerken te Beekbergen en te Rheden, de R. K. kerk te Heerlen en den toren te Soest zijn afgelopen. Onder de vaste subsidies zijn gebracht de 2e termijnen voor de St. Lebuinuskerk te Deventer en de N. H. kerk te Voorschoten. De loopende subsidies zijn verder op het oude bedrag uitgetrokken en extra subsidie wordt nog aangevraagd voor de Broerenkerk te Bolsward, het raadshuis te Jisp en de N. H. kerk te Medemblik. Voor de O. L. V. kerk te Maastricht wordt

opnieuw voor 7 jaar eene rijksbijdrage gevraagd. Voor het eerst worden voor subsidie voorgedragen het Gothische huis te Kampen, de toren te Monster en de N. H. Kerk te Roermond.

Het huis te Kampen, uit het laatst der 15e eeuw, is, volgens de toelichting, een der 7 nog min of meer goedbewaarde gothische huizen in Nederland. Al mocht blijken dat dit getal te laag is genomen, zoo blijft dit huis toch ongetwijfeld terecht voor subsidie voorgedragen, niet slechts als een laatste zichtbaar teeken van de grootheid der oude Hanzestad tijdens de middeleeuwen, doch ook om den bouw zelf. De hardsteenen voorgevel met zijn rijk tracerwerk en zijne drie fijne gebeeldhouwde lijsten is een der fraaiste gothische werken van burgerlijke gothische bouwkunst in Nederland. Ook inwendig bieden de trappen, balklagen, kraagsteenen en deuren goede voorbeelden van gothische burgerlijke architectuur. Het huis werd, gelijk bekend, door de gemeente Kampen aangekocht met belangrijken steun van Jhr. V. E. L. de Steurs. De restauratie wordt geschat op *f* 8000, te verdeelen over twee jaren, en geheel ten laste van het Rijk gebracht.

De toren te Monster, den 13 Juli 1901 afgebrand, eischt *f* 30.000 voor het herstellen. Uit assurantie zijn *f* 4000 en uit bijdrage der gemeente *f* 10.000 verkregen; de provincie is bereid *f* 4000 bij te dragen, terwijl het rijk de ontbrekende *f* 12.000 zal verstrekken, waarvan *f* 4000 voor het eerste jaar. Deze belangrijke bouw verkeert werkelijk in erbarmelijken toestand en langer uitstel kan slechts het verder verval bevorderen.

Voor de N.-Herv. kerk te Roermond, uit het begin der 14de eeuw, is *f* 31.600 noodig, waarvan slechts een klein gedeelte door de kerk met behulp van provincie, gemeente en belangstellenden kan worden bijgedragen. Het Rijk zal volgens het voorstel gedurende vijf jaren eene bijdrage verleenen van *f* 5000.

Onder de musea wordt *f* 600 verhooging aangevraagd voor den onder-directeur van het Mauritshuis, waardoor zijne bezoldiging gelijk gemaakt wordt aan die, waarop hij volgens zijne dienstjaren recht zoude hebben als een der onder-directeuren van het Rijks-Museum te Amsterdam. De onder-directeur heeft gedurende de 5 jaren, dat hij aan het Kabinet verbonden is, getoond zich op de meest loffelijke wijze van zijn taak te kwijten.

Voor het Rijks-Museum te Amsterdam wordt behalve een laatste termijn van *f* 30.000 voor de Rembrandtzaal nog *f* 20 000 als eerste termijn aangevraagd voor eene betere plaatsing van de prachtige collecties van Drucker en van van Lijnden. Hierbij wordt tevens officieel het heugelijk bericht bevestigd, dat de heer J. C. J. Drucker te Londen zijne bekende verzameling aan het Rijk heeft vermaakt.

Het artikel voor subsidies aan ondernemingen van wetenschap en kunst is in hoofdsom onveranderd gelaten, niettegenstaande sommige onderdeelen zijn verhoogd, zoodat het beschikbaar blijvend bedrag belangrijk is ingekort.

J. C. O.

Nederlandsche Musea.

Nederlandsch Museum voor Geschiedenis en Kunst. — Aanwinsten.

Wanneer men, na de middeneeuwsche beeldhouwwerken in het museum bestudeerd te hebben, het zaaltje bezoekt (helaas aan het andere einde van het gebouw) waar de plastiek uit de 16de en 17de eeuw is bijeengebracht, dan zal men voor nieuwe opvattingen, voor nieuwe vormen komen te staan, welke uit de aanwezige kunstwerken, zonder meer, niet verklaard worden. Een ieder weet waar die nieuwe opvattingen en vormen vandaan kwamen, met welke invloeden wij hier te doen hebben, maar met die wetenschap alleen behoeft de museumbezoeker zich niet tevreden te stellen; in een kunst-historische verzameling als de onze wil zijn, mag hij vragen naar een aanschouwelijk onderwijs. Zoolang dit onderwijs niet verstrekt wordt, hebben wij met eene lacune te maken, welke behoort te worden aangevuld.

Nadat dan ook de ceramiek-verzameling, gelijk ik in het vorig nummer van dit bulletin uiteenzette, tot een zekeren graad van volledigheid was gebracht, heb ik onderzocht, of het nog mogelijk was uit het land, waar de »Renaissance'' der kunst was gekomen, eenige beeldhouwwerken te halen die de *missing links* aan onze verzameling kwamen geven.

Het zal niemand verwonderen, dat oorspronkelijke werken, in marmer of brons, der eerste meesters, niet binnen het bereik vallen van het budget van het Nederlandsch Museum. In de laatste tien jaren zijn de prijzen niet slechts verdubbeld maar vertiendubbeld; waar men vroeger met honderden telde, telt men nu met duizenden. Er zijn echter in den Italiaanschen kunsthandel nog werken in gebrande aarde, of in stucco te vinden welke volkomen aan het doel dat wij ons voor oogen stellen, beantwoorden. Vooral tóch in den bloeitijd, in de 15de eeuw, was er van den kant van het publiek, ook van het minder gegoede publiek, zoo'n navraag naar religieuse plastiek, dat men naar een goedkoop materiaal zocht om allen te kunnen voldoen. De gebakken aarde en voornamelijk het stucco (mengsel van marmergruis, zand en gips) werden gewenschte surrogaten. De beeldhouwwerken in gebakken aarde zijn veelal als de modellen van den meester zelf te beschouwen en dus voor den kenner dikwijls van meer waarde nog dan het marmer; de werken in stucco zijn meestal atelier-producten, herhalingen door leerlingen naar voorbeelden van den meester, aan welke deze dan de laatste hand legde. Merkwaardig is het, dat nooit twee stucchi precies eender zijn; in alle vindt men eenigen persoonlijken trek die ook bij den leerling op zekere zelfstandigheid wijst. Dat dus eene verzameling stucchi en terra-cotta's ons de aesthetiek der 15de eeuwsche plastiek in beeld zal kunnen brengen is duidelijk. Wij zullen dan tevens de voorbeelden

voor oogen krijgen waarop de artiesten uit het noorden, ook de Nederlandsche, zich inspireerden.

De wenschelijkheid van het bijeenbrengen eener dergelijke verzameling werd door de Regeering ingezien en ik mocht voor de eerste twee aankopen op dit gebied haar machtiging bekomen.

Deze aankopen waren: een laag-relief, Madonna met kind (hoog: M. o 65 breed: M. o 58) en een levensgrootte buste van Christus.

Het bas-relief is van een meester wiens werk veel aan dat van Mino da Fiesole doet denken en die tevens door Antonio Rossellino geïnspireerd schijnt. Bode noemt hem eenvoudig den Meister der Marmor-Madonnen en vermoedt dat zijn werkzaamheid tusschen 1450 en '70 gesteld moet worden.

Ons stucco doet zeer veel denken aan het kleinere bas-relief in marmer van het Berlijnsche Museum, maar de ietwat starre glimlach, welke nu juist niet de aangenaamste karakterestiek van onzen meester is, missen wij hier. De echt Florentijnsche elegance van deze madonna schaaft toch in het minst niet aan de uitdrukking van reine onschuld welke wij mogen verwachten. Het modelé van het Kindje is voortreffelijk en laat alles wat er toen ten noorden der Alpen werd gemaakt ver achter zich.

Inderdaad, naast het historische belang dat eene verzameling 15de eeuwsche Italiaansche plastiek voor ons heeft, mag ook wel eens gewezen worden op de zuiver aesthetische waarde er van. Niemand zal mij verdenken geen oprecht bewonderaar te zijn van gothische plastiek; men houde mij dan óók ten goede met nog minder voorbehoud te genieten van een Florentijnsch quattrocento-beeld, waar, bij schoonere vormen, ook diepte van religieuse of profane stemming niet ontbreekt.

De polychromie van ons madonna-relief is betrekkelijk goed bewaard gebleven. De belangrijkste gedeelten, het gezicht en de handen, zijn nagenoeg intact. In vergelijking met onze, meestal geheel afgeloogde, houtsculptures, mogen wij hier van geluk spreken.

Over het algemeen kan gezegd worden, dat de kunstproducten in Italië er beter zijn afgekomen dan in Noord-Europa; men heeft er veel meer piëteit voor het oude betoond. Geen pedante restaurateurs hebben overblijfsels van oude beeldhouwwerken geschonden door nieuwe bijvoegsels of verknoid door nieuwe polychromie en zelfs in den kunsthandel zoude ik meenen, dat de trucage er naiever, minder geslepen knap is.

De buste van Christus, het tweede door ons aangekochte werk, is een uitmuntend bewaard gebleven terra-cotta met ongerepte oude polychromie. Wij hebben hier een werk van een navolger van Verrocchio die het Christustype van den meester, zooals wij dat het mooist in den bronzen groep van Christus en Thomas aan Or-San-Michele zien, bewaard heeft. De nobele trekken, de zeer persoonlijke uitdrukking, het forsche modelé zullen door elken beeldhouwer met vrucht bestudeerd worden.

Zooals deze twee Italiaansche werken thans tentoongesteld zijn, te

midden der gothische houtsculpture, zullen zij het publiek misschien wonderlijk aandoen. Het effect dat van hen uitgaat moet door meerdere gesteund en versterkt worden, om nuttig te kunnen werken. Ik hoop spoedig nieuwe aankopen in deze richting te kunnen vermelden.

A. PIR.

De schilderij van Vroom in het Rijksmuseum, N°. 2604.

Daartoe aangespoord door Jhr. B. W. F. van Riemsdijk, geef ik hier in het kort eenige mededeelingen betreffende bovengenoemd schilderstuk, dat ten onrechte tot dusver steeds is omschreven als:

»Het Zeegevecht voor Gibraltar, 26 April 1607.»

Op 27 Juni werden in de veiling, gehouden in »De Brakke Grond» door de heeren Frederik Muller en Co, voor het Rijk aangekocht de schilderijen van Vroom en Willaerts, welke beide voorstellingen gaven van den slag van Gibraltar en die langen tijd in bruikleen waren gegeven aan het museum te Haarlem. Toen ik het voorrecht had deze beide schilderijen in het Rijksmuseum te bezichtigen, — onder gunstige omstandigheden, want zij hadden een heilzame verjongingskuur ondergaan, — kwam het vanzelf ter sprake dat het museum thans, zoowel van Vroom als van Willaerts, twee stukken bezit die den slag van Gibraltar in beeld brengen.

Deze opmerking gaf mij aanleiding tot een onderlinge vergelijking van de vier stukken, twee aan twee. Het groote verschil in de voorstelling van de beide Vrooms sprong in het oog, en aangezien de verschillende journalen van den slag van Gibraltar geen melding maken van een episode als op het stuk Nr. 2604 is voorgesteld, moest dit twijfel wekken aan de omschrijving. Wat meer zegt, van galeien is in het geheel geen sprake, hetgeen ook zeer duidelijk is, want de geringe slagvaardigheid dezer vaartuigen was toen reeds overtuigend gebleken en in 1607 waren ze althans in Europa niet meer in gebruik.

Kortom, het hier voorgestelde wapenfeit moest van ouderen datum zijn en Gibraltar was uitgesloten. Het eigenlijke onderwerp van het stuk is: het overzeilen van twee galeien door Nederlandsche schepen. Aangezien een dergelijk feit in 's lands historie, in een enkel geval, duidelijk staat vermeld, kan er geen twijfel meer zijn aan hetgeen de schilder heeft willen uitdrukken.

In het jaar 1602 was Don Frederik Spinola, — broeder van den meer bekenden legeraanvoerder, — naar Spanje gegaan om acht nieuwe galeien te halen, ter versterking van de flottielje, die hij in Sluis had samengebracht. De verbonden Engelschen en Hollanders waren op de hoogte en maakten zich gereed om iets tegen dit aanvullingseskader te ondernemen. De Hollandsche schepen stonden onder bevel van Obdam, de Engelschen onder Sir Robert Mansel. Laatstgenoemde kruiste met twee groote

schepen en een adviesjacht tusschen Dover en Calais, de Hollanders langs de Fransch-Vlaamsche kusten. In het eind van September kreeg men bericht, dat twee galeien ter hoogte van Portugal reeds door Engelsche schepen waren vermeesterd en verbrand, maar dat de zes overige onder weg waren. Zij waren bemand met negen vendels soldaten, te weten twee vendels Spanjaarden en zeven Portugeezen, te samen omstreeks 900 man, ongerekend circa 1500 slaven als roeiers. Elke galei had niet meer dan drie stukken geschut.

Obdam zelf was naar het vaderland en had het bevel tijdelijk overgedragen aan den vice-admiraal Jan Adriaensen Cant, op »de Mane''. De overige schepen waren: »de Samson'' een schip van 400 vaten, schipper Gerbrant Jansen Sael van Hoorn, »De Leeuwinne'', schipper Hartman van Rotterdam, »De Hope'', schipper Gerbrant Jansen van Enkhuizen en nog twee anderen die echter aan de actie geen groot aandeel hebben genomen.

In den ochtend van 3 October kreeg de Engelsche bevelhebber het eerst de galeien in zicht. Samen met twee Hollandsche schepen ging hij ze na, waarna ze onder bescherming van den mist langs de Engelsche kust voeren, hopende bij het vallen van den avond weer over te steken naar den overwal. De Engelsche admiraal stuurde nu zijn jacht naar de Vlaamsche kust, om de daar kruisende Hollanders te waarschuwen op hun hoede te zijn. Hijzelf raakte daarop slaags met de galeien en hoewel hij ze hevig beschoot, durfde hij ze niet aanklampen, uit vrees voor het groot aantal der opvarenden. Hij volgde dus zoo goed mogelijk, evenals de Hollandsche schepen, maar het ging niet gemakkelijk door het afwisselende weer. Telkens als de wind ging liggen, kregen de galeien al roeiende een voorsprong.

Het was tien uur »in der nacht'' (in October terecht) toen de vier Hollandsche schepen ter hoogte van Grevelingen de galeien inhaalden. Schipper Sael naderde het eerst »La Lucera'' (Morgenster), en hij aarzelde niet. Met volle zeilen stuurde hij »De Samson'' op de galei aan en trof haar aan bakboordzijde achter den mast, »zoodat de Galei-Slaven tot in 't middel toe in 't water zaten, roepende Misericorde''. En tegelijk schoot hij met zware kartouwen in den jammerenden hoop.

Sael bleef echter niet in de nabijheid want hij vreesde dat zijn schip door de groote massa soldaten en galeislaven »overloopen'' zou worden. Toen hij een eind uit de buurt was, kwam schipper Hartman op »De Leeuwinne'' eveneens bij de reeds zeer ontredde galei, meenende dat hij haar het eerst ontmoette. De Samson kwam daarop echter weer in de buurt. Beide schepen vischten toen wat volk op, en op het schieten kwamen ook de beide andere Hollandsche schepen in de nabijheid. Allen vreesden door de massa drenkelingen te worden overmeesterd en daarom reddden zij er slechts zooveel als de voorzichtigheid toeliet. In het geheel maakte men ongeveer tweehonderd gevangenen. Tot middernacht ongeveer bleven ze in de buurt van de galei, toen zagen ze de mast op het water liggen, waarna het vaartuig »met groot gekrijt'' zonk.

Wat van Sael duidelijk beschreven wordt, is van een der andere schepen slechts aangeduid met deze woorden: »De Vice-Admirael Jan Adriaensen Cant, die ontmoete de Galeije Padilla, die hij overzeijlde, en nog een andere beschadigende.» Ook de hier in het eerste geval bedoelde galei werd radikaal in den grond geboord, want later heet het: »van de twee galeien van den Admirael Cant ende Sael over-zeijlt, zijn gheen stucken van ghevonden.»

Van de vier nu nog overige galeien strandden er twee op de Vlaamsche kust, zwaar beschadigd en ontredderd, terwijl het volk dat het land bereikte verliep; de derde kwam vrijwel ongedeerd, als door een toeval nog behouden te Calais aan; en de vierde ontkwam aan totale vernietiging op een manier, die de volle bewondering, ook van tegenstanders, opwekte. Door een der Hollandsche schepen werd deze galei nagejaagd tot de Zeeuwsche kust bij Schouwen. In de overtuiging dat het vaartuig nu reddeloos schipbreuk moest lijden, staakte de schipper de vervolging en zeilde weg, maar hij hield daarbij geen rekening met de geestkracht van Spinola, die hier zelf aan boord was. De Spaansche bevelhebber liet alles wat niet strikt noodzakelijk was overboord zetten, hij beloofde de slaven de vrijheid en zoo bracht hij het ontredderd vaartuig ten slotte nog te Nieuwpoort. Na zooveel tegenslag toch nog een succes, want hij bracht het meeste goud en zilver dat hij uit Spanje had aangevoerd in veiligheid, »datmen schattede wel tweehonderd duysent Ducaten te wesen, en hij dede dat t' Antwerpen terstont munten, op des Ertz-Hertogen slaggh.»

Toch heeft Spinola zich van deze nederlaag niet kunnen herstellen. Het volgende jaar leverden vijf Hollandsche schepen onder Joos de Moor zijn nog overgebleven galeien slag voor het Sluissche gat en de Spaansche vlootvoogd zelf kwam daarbij om het leven (26 Mei 1603). Nog een jaar later, 19 Aug. 1604, werd Sluis door de Staatschen veroverd. Hiermede waren de galeien als verouderde weermiddelen voor goed van de rol.

De bovenstaande bijzonderheden zijn te vinden bij van Meteren.

Een curieus pamfletje (Knuttel Nr. 1206) geeft een: »Ampele ende waerachtige beschrijvinghe, waerinne verhaelt wort alle de circunstantien, in wat manieren de ses groote Galleyen (ghesonden uit Spaengien na de Nederlanden) zijn vergaen, overvallen, ende ghestrant. Hoe deselve ghenaeamt zijn gheweest. Wat Overste ende Bevelhebbers daer over waren. Hoe veel krijchsvolck, Gheschut, ende Slaven daer op zijn geweest. Wat Oorlochschepe van de onse, eenige van dese Galleyen hebben overseylt, ende hoe veel volcx daer af is ghebercht.» — Ghedruckt tot Delff, bij Jacob Cornelisz Vennecool. — De schrijver heeft bij geruchte vernomen, dat twee der galeien bij Nieuwpoort te gronde gingen. »Eenighe seggen sulcx ghesien te hebben, sonder dat daer van eenighe naerdere particulariteyt is.» Hieruit blijkt de actualiteit van deze ongedateerde vlugmare, nog geen drie bladzijden groot.

Het wapenfeit van 3 October 1602 is voorts vereeuwigd door een kapitale contemporaine prent (Muller, Supplement Nr. 1190 a) in 3 stukken, door Hans Rem te Antwerpen opgedragen aan de Staten-Generaal en Prins Maurits. Deze prent bevat een uitvoerige beschrijving in latijnsche hexameter, door Lubbeus.

Ook Jan Luyken heeft het geval in beeld gebracht in een fraaie ets, voorkomende als plaat 16, tegenover blz. 444, in Hugo de Groot's »Nederlandsche Jaerboeken en Historien'' (van Eeghen, nr. 345, blz. 59).

Een niet zeer fraaie ets van Simon Fokke is verder nog te vinden in den kwarto Wagenaar, het negende deel.

Een gedenkpenning, gelagen op last van de Staten, ter eere van de Nederlandsche overwinningen te land en ter zee in het jaar 1602, vertoont twee voorstellingen: het land tusschen Maas en Waal in vogelvlucht en de schepen, die aan de Vlaamsche kust de galeien overzeilen (van Loon I 571).

Het schilderij van Vroom, ten slotte, is als een illustratie bij het relaas van van Meteren.

Amsterdam, 15 Aug. '05.

J. F. L. DE BALBIAN VERSTER.

De verplaatsing der Schilderijenverzameling der Gemeente Utrecht.

Daar het Dagelijksch Bestuur der Gemeente Utrecht tot de overtuiging was gekomen, dat de kostbare verzameling schilderijen, aan de gemeente behorende, niet veilig genoeg bewaard werd in het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen, was 19 Juli 1904 eene voordracht bij den Raad ingediend, nadat eene commissie van deskundigen (de H.H. Pit, C. G. 't Hooft en J. Veth) gehoord was en van deze een gunstig advies was ontvangen, om het gebouw »Leeuwenbergh'' tot museum voor de schilderijen der gemeente te doen inrichten.

Bij de discussies in den raad bleek echter, dat er meer voorstanders waren voor een voorloopig door B. en W. ter zijde gesteld plan, om te trachten alle verzamelingen van schilderijen, van voorwerpen van kunst en van oudheden, thans verspreid, in één gebouw te vereenigen.

Daarop is de voordracht terug genomen en hebben B. en W. aan de beheerders der andere verzamelingen de vraag gesteld of deze bereid waren mede te werken tot eene samenbrenging der verzameling in een stedelijk museum. Ten aanzien van het Aartsbisschoppelijke Museum, hetwelk het belangrijkste is, mocht het Dagelijksch Bestuur de mededeeling ontvangen, dat waarschijnlijk tegen een dergelijken afstand in bruikleen wel geen bezwaar zou bestaan (zie Toelichting bij de voordracht van 23 April 1905). Er zijn hierop plannen in overweging genomen tot uitbreiding van het museum in het Hoogeland. Daar deze door den directeur der gemeentewerken op eene som van f 100.000 begroot werd en de verschillende openbare werken vooreerst nog veel van de gemeentekas zouden vergen, meenden

B. en W. de verwezenlijking dezer plannen voorloopig te moeten uitstellen en weder aan eene tijdelijke inrichting van »Leeuwenbergh'' tot bewaarplaats der stedelijke schilderijen te moeten denken. Hangende deze overwegingen heeft het bestuur van het genootschap Kunstliefdé zijn voornemen te kennen gegeven om een woonhuis op de Oude gracht W. Z. No. 152, dat onder beheer staat van genoemd Genootschap te verbouwen. Dit huis nl. was door mejonkvrouw Boellaard aan Kunstliefdé geschonken onder beding »dat het verhuurd moest worden en de huurpenningen zouden strekken tot het onderhouden van kunstenaars''. Dit huis nu zou Kunstliefdé, na het verbouwd te hebben, aan zich zelf verhuren. Behalve dat het gelegenheid gaf voor het houden van teekenoefeningen, voor vergaderingen en voor wekelijksche avondbijeekomsten (societeit), zou hier in gevestigd worden de schilderijenverzameling van Kunstliefdé en er zou ook gelegenheid gemaakt worden voor berging der stedelijke verzameling. Deze schilderijen zouden hier dan ook geëxposeerd kunnen worden, behalve wanneer Kunstliefdé voor zijn eigen jaarlijksche expositie de zalen noodig had.

Toen is door B. en W. aan den raad voorgesteld: 1° de verzameling schilderijen der gemeente over te brengen naar het tot museum in te richten gebouw op de Oude gracht, 2° jaarlijks een bedrag van *f* 100.— ter beschikking van het genootschap te stellen als bijdrage in de bezoldiging van den concierge, 3° B. en W. uit te noodigen te gelegener tijd een voorstel te doen tot uitbreiding van het museum aan het Hoogeland, in dier voege dat voldoende ruimte wordt verkregen om de schilderijenverzameling der gemeente en nog andere kunstverzamelingen hier ter stede daarin op te nemen.

De commissie van toezicht op het Oud-Archief, onder wier toezicht ook de oude bezittingen der gemeente staan, adviseerde de schilderijen tijdelijk in het gebouw van K. en W. te laten en over te gaan tot de uitvoering van de plannen tot uitbreiding van het museum aan het Hoogeland.

Ook van andere zijden z. a. door Dr. C. Hofstede de Groot in de *N. R. Ct.* van 29 April en door den Heer Jan Veth in dezelfde courant werd een ernstig protest aangeteekend tegen eene verplaatsing van de schilderijen der gemeente naar de h. i. ongeschikte lokalen door Kunstliefdé voor de schilderijverzameling te stichten, en niet minder tegen het uiteen laten gaan der schilderijen dertig jaren geleden door de HH. J. Ph. van der Kellen en Patijn met zooveel moeite tot ééne verzameling vereenigd.

Hetzelfde werd ook betoogd in een adres door de H.H. I. H. Brom, Dr. I. H. Gallée en elf anderen aan den Raad gericht. De vrees dat door de plaatsing der stedelijke schilderijen in de, naar de tentoongestelde plannen te oordeelen, niet zeer geschikte lokalen van Kunstliefdé het denkbeeld om eene vereeniging van alle Utrechtsche verzamelingen van oudheden en kunst in één gebouw tot stand te brengen, nimmer verwezenlijkt zou worden, werd met nadruk uitgesproken en de hoop werd uitgedrukt dat men zich zoude onthouden van stappen, die later nadeelig zouden blijken

voor het doel, dat ook het Dagelijksch Bestuur zich — zij het ook in eene meer verwijderde toekomst — voor oogen had gesteld.

Bij de behandeling in de openbare Raadszitting op Donderdag 4 Mei werd door de Raadsleden Mr. de Louter, Mr. van Bolhuis en Oudegeest ernstig gewaarschuwd tegen verbrokkeling der verzamelingen; de meerderheid van den Raad bleek echter, evenals B. en W., deze meening niet te deelen. De voorzitter verklaarde echter, in antwoord op het warme pleit van Mr. de Louter om niet te wachten met het uitbreiden van de museumruimte, zoodat alle vereenigingen hier ter stede hare schatten in één centraal museum konden ten toon stellen, dat B. en W. bereid waren de woorden »te gelegener tijd” te laten vervallen, zoodat dus *B. en W. uitgenoodigd werden een ontwerp in te dienen voor een nieuw gebouw.* Hierdoor kwam de groote zaak, nl. te voorkomen dat Kunstliefde voor hare schilderijen een eigen expositielokaal gaat maken en dat deze kleine verzameling van de andere afraakt, op den achtergrond, en aan den raad van Mr. van Bolhuis, »om Kunstliefde af te houden van den verkeerden weg, dien het genootschap opgaat”, werd geen gevolg gegeven, want de Raad nam met 16 tegen 13 stemmen de gewijzigde voordracht aan.

I. H. GALLÉE.

Museum van Kunst en Kunstnijverheid te Delft.

Door het bestuur der Vereeniging »Huis Lambert van Meerten” te Delft werd in Juni l.l. een circulaire verzonden aan alle belangstellenden in kunst en kunstnijverheid en in de Technische Hoogeschool, ook als inrichting van kunst-onderwijs. Het bestuur wenschte, na aflossing der op het huis nog rustende hypotheek, dit onbezwaard aan het Rijk aan te bieden, om het huis »met de daarin toegepaste Kunstschaten van oud-Nederlandschen oorsprong, in te richten tot een museum van Kunst en Kunstnijverheid”, — waarin door het Rijk zoude saamgebracht kunnen worden »alles wat dienen kan om den kunstzin van allen, die aan de Politechnische School studeeren te helpen opwekken en te ontwikkelen” of om inlichtingen te verschaffen over alles wat kunst betreft.

Terecht wordt in de circulaire, die steun vraagt om de gelden te vinden tot aflossing der hypotheek, gewezen op het groote belang van een dergelijk museum in de onmiddellijke omgeving der studeerende ingenieurs en bouwkundigen, waartoe de Vereeniging door de schenking van het gebouw den grondslag wil leggen.

De Compagnies-kamer te Batavia.

Volgens mededeeling van den president van het Bataviaansch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen is de Compagnies-kamer te Batavia in 1904 gereed gekomen. Reeds was vroeger door den heer Bosboom gewezen op

de wenschelijkheid om een der nog aanwezige 18e eeuwse huizen te restaureeren en geheel in te richten in den geest van den Compagnietijd en in 1899 werd dit denkbeeld nader bepleit door Mr. L. Serrurier, die hierbij wees op de mogelijkheid om een zijkamer van het kantoor van de Borneo-Compagnie te huren, dat nog een getrouw beeld gaf van een aanzienlijke woning uit het midden der 18e eeuw.

Met steun der regeering en medewerking der genoemde maatschappij is thans de betimmering uit dit vertrek uitgebroken en overgebracht naar het museum van het Genootschap. Na den dood van Mr. Serrurier is deze kamer ingericht door zijne weduwe Mevr. Serrurier-ten Kate, waarbij zooveel mogelijk de meubileering is gecompleteerd.

Verslagen Vereenigingen.

Vereeniging „Rembrandt” tot behoud in Nederland van kunstschatten. — Verslag.

Als voornaamste aanwinst wordt vermeld het schilderij »De Smidse” van Gabriel Metsu, hetwelk voor het Rijks-Museum werd verworven, waarvoor ook op de veiling de la Court acht schilderijen werden aangekocht. Aan Delft kon de »Graflegging van Christus”, door Maarten van Heemskerck, worden terugbezorgd, die in 1860 uit het raadhuis werd verwijderd. Belangrijke aankopen werden mogelijk gemaakt voor 's Rijks Prentenkabinet en de directies van het Nederlandsch museum en van het Kon. Penningkabinet werden in staat gesteld tot aankopen, die, hoewel geen Nederlandsche kunststukken betreffende, toch voor deze musea belangrijk te achten waren. Aan voorschotten werd in 1904 *f* 25.140.82 uitbetaald en bijdragen werden verleend aan het Stedelijk Museum te Leiden (*f* 2000.— voor aankoop van een schilderij van Jan van Goyen), aan de Commissie voor de kerkramen te Oudshoorn *f* 100.— en aan de kerkvoogden te Enkhuizen eene subsidie van *f* 200.— gedurende hoogstens 10 jaren voor de zeer belangrijke gewelfschilderijen in de Zuiderkerk aldaar.

Een reproductie naar het schilderij van G. Metsu is aan het verslag toegevoegd.

Derde Jaarboek der Vereeniging Amstelodamum, Amsterdam 1905.

Naast de verslagen over 1903 en 1904 bevat het jaarboek mededeelingen over een drietal oude huizen, waarbij het hoofdbestanddeel echter geleverd wordt door de beschrijving der opvolgende bezitters en de door hen betaalde kooprijzen. Niettemin bevatten deze mededeelingen ook

eenige niet onbelangrijke gegevens over de huizen als bouwwerk, terwijl bij elk perceel een of meer afbeeldingen zijn gevoegd.

Eene voor de topographie van Amsterdam belangrijke bijdrage geeft de alphabetische lijst van huisnamen, die ook voor zeden en gewoonten eene aardige bijdrage levert. De namen zijn op het hoofdwoord gealphabetiseerd, terwijl op het tweede woord gewoonlijk naar het hoofdwoord verwezen is. Hierbij is echter de gewenschte uniformiteit niet steeds betracht. Zoo vinden wij de kasteelen op *kasteel* met verwijzing op de plaatsnamen, doch de talloze wapens alleen op *wapen* gealphabetiseerd. Het plaatsen van alle c's en k's op *c* is zeker een lapsus.

Met het oog op het verdwijnen van het Amsterdamsch Jaarboekje, — den overledene zij een eeresalut, — zijn in dit Jaarboek ook eenige historische schetsen opgenomen.

Het Jaarboek geeft weder bewijs van veel werkkraft waartegenover wij aan de Vereeniging gaarne ook meer financiëele kracht toewenschen. Voor een stad als Amsterdam toch is het ledental 155 nog zeer gering en de Vereeniging verdient door haar werken veler steun.

Jaarverslag van de Vereeniging „Oud-Dordrecht”, 1904—1905.

De nieuwe catalogus kwam dit jaar gereed. Onder de aanwinsten valt te wijzen op de antieke kamerbetimmering door den Heer G. J. van Rijsoort van Meurs aan de gemeente gelegateerd en een Dordtsch vroedschapskussen uit 1731.

Verslag der Commissie van beheer over het Gemeentemuseum te 's-Gravenhage, over het jaar 1904.

In het jaar 1904 werd een drietal schilderijen verdoekt. Onder de aanwinsten vallen speciaal te vermelden het bekende legaat van Mr. A. H. H. van der Burgh, bestaande uit ongeveer 550 stuks Delftsch aardewerk, waaronder zeer kostbare exemplaren, een aantal schilderijen en teekeningen van van Os en Abels en eenige bij de werkzaamheden voor het dempen der Houtmarkt en van het Spui opgegraven voorwerpen.

Bij de uitvoerige beschrijving van soms zeer onbeteekenende aanwinsten verwondert het dat van het zoo belangrijk legaat van der Burgh wel uitvoerig over de vitrines, waarin het tentoongesteld is, wordt gesproken, doch van den inhoud van het legaat zelf verder wordt gezwegen ¹⁾.

Met veel voldoening werd kennis genomen van een adresaanvraag over aankoop van een terrein voor een nieuw museum, daar het tegenwoordig gebouw te klein begint te worden voor de zich snel uitbreidende verzameling.

1) Onderwijl is de uitvoerige catalogus verschenen.

Jaarverslag der Vereeniging »Haerlem'' over 1904.

Het ledenaantal neemt toe sinds van de werkzaamheid der Vereeniging meer naar buiten blijkt. Het verslag vermeldt de uitgave van het werk over de Haarlemsche Hofjes, hetwelk ook in dit Bulletin werd besproken, en neemt in extenso het verslag over, dat door de Haarlemmer Courant werd gegeven over het tochtje naar Leiden. Het is jammer, dat hierbij ook de verschillende kleine onjuistheden in dit verslag zijn opgenomen, die aan een verslaggever niet euvel zijn te duiden, doch een vreemd figuur maken in het jaarverslag eener oudheidkundige vereeniging.

Aan het slot van het jaarverslag wordt het spoedig verschijnen van een gevelcatalogus van de hand van den heer J. A. G. van der Steur toegezegd.

Museum en school voor kunstnijverheid te Haarlem. Verslag over het jaar 1904.

Het verslag getuigt van toenemende belangstelling en uitbreiding van den algemeenen werkkring. Van de boekerij, waarvan deel I en II van den catalogus dit jaar verscheen, werd een ruim gebruik gemaakt en door tentoonstellingen op allerlei gebied werd belangstelling gewekt. Het meest geslaagd is de tentoonstelling van kunstnaaldwerk, waarvan een illustratie als herinnering aan het verslag is toegevoegd. De vermelding van deze tentoonstellingen geeft den kundigen directeur aanleiding tot eenige aantekeningen over de wijze van vervaardigen der tentoongestelde voorwerpen.

Eene niet genoeg te waardeeren ruimte van opvatting blijkt uit het geheele verslag. Op de kopertentoonstelling te Middelburg werd veel ingezonden en door het uitleenen van boek- en plaatwerken en het afstaan van werken voor kunstbeschouwingen werd ook buiten Haarlem in ruimen kring nut gesticht.

Ook kleinere zaken, die aan het Museum ten goede kunnen komen, ontsnapten niet aan de aandacht van de directie. Er werd een viertal prentbriefkaarten met kijkjes in het museum verkrijgbaar gesteld, dat ruim aftrek vond, een bescheiden middel, dat wellicht bij andere musea navolging verdient.

Verslag der Commissie ter verzekering eener goede bewaring van gedenkstukken van geschiedenis en kunst te Nijmegen, over het jaar 1904.

Dit verslag begint met een »in memoriam'' over den kundigen directeur Th. H. A. J. Abeleven, die bijna veertig jaar lang aan het hoofd van het museum gestaan en er een instituut van gemaakt heeft, dat tot de best ingerichte des lands behoort.

De restauratiewerken der Karolingische Kapel hebben zich bijna uitsluitend bepaald tot zulke van voorbereidenden aard, als het aanbrengen van steigers en het doen van opmetingen. Voorstellen in behoudenden geest zijn binnen kort te verwachten. Met geruststelling zullen velen vernomen hebben, dat de voldoende staat, waarin het monument verkeert, geen bespoediging eischt van de te nemen maatregelen.

De voorwerpen, die in het afgelopen jaar aan de verzamelingen konden worden toegevoegd, waren bijna uitsluitend van Romeinschen oorsprong.

Verslag omtrent den toestand en de aanwinsten van het Museum Boymans over het jaar 1904.

Onder de aanwinsten vallen te vermelden twee portretten door Cornelis Janssens van Ceulen, het in het vorig jaar met medewerking der Vereeniging Rembrandt aangekochte schilderij van J. van der Heyden en eene teekening van Joh. Porcellis († 1632). Enkele schilderijen werden nader gedetermineerd en een beknopte catalogus wordt in het vooruitzicht gesteld. Eenige schilderijen uit de eerste helft der 19de eeuw werden in depôt gebracht en de bovenverdieping werd ingericht voor de oude meesters. Zesmaal werden tijdelijke exposities gehouden en uit de rijke kunstportefuille werden tijdelijk eenige stukken aan Zutphen en Renkum voor kunstbeschouwingen afgestaan.

Een nieuwe uitbreiding ontving het museum door de inrichting van eene rariteitenkamer in het door het gemeente-archief ontruimde sous-terrain.

Monumenten.

De Sacristie der Sint Joriskerk te Amersfoort.

Bij een bezoek aan de gemeente Amersfoort moest ik constateeren, dat de kosterwoning der Sint Joriskerk aldaar in de week van 14—19 Augustus jl. geheel was afgebroken.

Deze kosterwoning is oorspronkelijk de sacristie der kerk geweest en dagteekende uit de vijftiende eeuw.

Gebouwd aan de Noordzijde langs drie traveeën van het choor der kerk en naar het Westen afgesloten door twee der veelhoeksijden van de choorsluiting van de Noordelijke zijbeuk, bestond deze sacristie uit eene aan het choor evenwijdige, ruimte van omstreeks 9 bij 4 Meter, door drie op ribben gedragen kruiswelfen gedekt, en eenen voorbouw van omstreeks 5 bij 4 Meter, die overkluisd was met een fraai stergewelf. Hoewel uitwendig

geheel gepleisterd en ontsierd door later aangebrachte lichtopeningen, bezat zij toch ook daar nog alle aanwijzingen van haar ouden toestand.

Reeds opmerkelijk wijl in ons land sacristieën van zoo groote afmeting zeldzaam zijn, had zij verdiend, wegens hare fraaie welving, hare eigenaardige dispositie en haar daarmede samenhangend zeer schilderachtig aspect, met zorg behouden en hersteld te worden. Aan de, grootendeels door leelijke ombouwing bedorven, choorpartij der merkwaardige Sint Joriskerk zou deze sacristie, goed gerestaureerd, grootelijks ten sieraad hebben gestrekt.

Zoowel uit historisch als uit artistiek oogpunt kan hare slooping dus niet anders dan een schromelijk vandalisme worden genoemd.

Naar het schijnt bestond er voor deze wandaad geen ander motief, dan de klachten van den koster over de onbewoonbaarheid der sacristie, klachten, die — hoe verklaarbaar zij ook waren, daar het inwendig door allerlei wijzigingen in verloop van tijd tot een reeks van kleine hokken was gemaakt — toch geenszins de slooping rechtvaardigen, wijl het gebouw meer dan voldoende ruimte bood, om, bij oordeelkundige inrichting, eene uitstekende woning te verstrekken.

Het valt daarom des te meer te betreuren, dat het Gemeentebestuur van Amersfoort naliet, intijds van deze afbraak aan het Departement van Binnenlandsche Zaken bericht te geven, waardoor de mogelijkheid heeft ontbroken, het kerkbestuur tot beter inzicht te brengen.

Naar aanleiding van mijne bevinding, richtte de Rijkscommissie voor de beschrijving der monumenten tot Heeren Kerkvoogden der Sint Joriskerk een schrijven, waaraan het volgende wordt ontleend:

»Naar der Rijkscommissie werd medegedeeld, bestaat het voornemen op de plaats der gesloopte sacristie eene nieuwe kosterwoning te bouwen.

Nu valt uit verschillende gegevens met zekerheid op te maken, dat de Sint Joriskerk aanvankelijk aan de Noordoostzijde geheel vrij heeft gestaan, zoodat het — waar de interessante sacristie eenmaal gevallen is — grootelijks aanbeveling zou verdienen den oorspronkelijken toestand weder te herstellen, door het openen der dichtgemetselde choorvensters en het doortrekken der gedeeltelijk afgebroken beren.

Op die wijze zou de choorpartij der kerk belangrijk in schoonheid winnen. Mocht het echter onmogelijk blijken de kosterwoning elders te bouwen, dan kan de kerk voor ergerlijke ontsiering alleen dan worden behoed, indien de herbouw zich passend aansluit bij het bestaand geheel.

In deze omstandigheden veroorlooft de Rijkscommissie zich Uw College met den meesten aandrang in overweging te geven de kosterwoning niet weder tegen het kerkchoor te bouwen, terwijl zij zich gaarne bereid verklaart, indien een herbouw te dier plaatse onvermijdelijk is, u de voorlichting te geven, die u mocht wenschen, teneinde de zoo belangrijke Sint Joriskerk tegen ontsiering te vrijwaren.”

Bij een op dit schrijven gevolgde bespreking met de kerkvoogdij, bleek, dat het onmogelijk was de nieuwe kosterij elders te bouwen. Het

plan voor den herbouw beloofde echter weinig goeds. Gelukkig werden kerkvoogden bereid gevonden den bouw korten tijd uit te stellen, zoodat de Rijkscommissie gelegenheid had den Rijksarchitect voor de monumenten, den heer Ad. Mulder, uit te noodigen, een plan te ontwerpen, dat zich beter bij de kerk aansloot.

De heer Mulder leverde toen met bekwamen spoed een nieuw project, dat beter harmonieerde met de kerk en minder van het oude gebouw aan het oog onttrok.

Kerkvoogden, hoewel bereid dit uit te voeren, konden het echter niet accepteren, daar het *f*2000 meer zou moeten kosten dan het oorspronkelijk plan en de Notabelen, hierover gehoord, van oordeel waren, dat de kerk dit bedrag niet had te missen.

Gelukkig bleken eenige Amersfoortsche belangstellenden bereid eene commissie te vormen om dit bedrag bijeen te brengen en stelde een drietal hunner zich al dadelijk tegenover kerkvoogden borg voor de benooodigde som van *f*2000. Dank zij hunne offervaardigheid kan nu het project van den heer Mulder worden uitgevoerd — men is, meen ik, reeds met den bouw begonnen — en zal de eerwaardige Sint Joriskerk dus worden behoed voor de ontsiering, waarmede het aanvankelijk bouwplan haar bedreigde.

Aan dit drietal krachtdadige vrienden onzer monumenten — wier namen ik niet gemachtigd ben te noemen — mag zeker op deze plaats een woord van welgemeende hulde niet worden onthouden.

JAN KALF.

Beekbergen.

Op de Staatsbegrooting voor 1905 is eene som van *f*4000 uitgetrokken als rijksbijdrage in de kosten van de restauratie der Hervormde Kerk te Beekbergen bij Apeldoorn. Deze kerk dateert uit de 13de en 14de eeuw. Zij staat geheel vrij en heeft een midden- en twee zijbeuken. De toren bestaat uit drie kuben, waarvan de onderste in den laatromaanschen stijl der 13de eeuw is opgetrokken. Zij is van tufsteen. De beide andere zijn van baksteen en uit lateren tijd. Aan de noord- en zuidzijde van den toren bevinden zich tegen elke kube drie lisenen, twee aan den kant en één in het midden, waardoor twee verdiepte muurvlakken ontstaan. De lisenen zijn aan haar boveneind door spitsboogjes met elkaar verbonden. De laatromaansche ingang tot den toren is nog in zijn geheel aanwezig. Hij bestaat evenals zijn aanliggend muurwerk geheel uit tufsteen, is onversierd en overdekt door een spitsboog. Alleen de boogvulling (tympaan) en een klein reepje muur langs de posten zijn er in onzen tijd ingezet, om den ingang passend te maken voor de deur van het arrestantenhok.

Het plintstuk van den zijbeuk aan de zuidzijde is van tuf, het boven-deel van baksteen, van den beuk aan de noordzijde zijn de vier westelijke travées met de daarbij behorende vijf conterforts geheel in tufsteen opge-

trokken. Aan de kerk is herhaaldelijk geknoeid. Al de ramen zijn van een leelijk modern maaksel.

Overal is het metselwerk herhaaldelijk opgelapt; het koor, in baksteen uitgevoerd, is aan de noordzijde met cement besmeerd.

In het begin dezer maand is men met de restauratie dezer kerk begonnen, en wel met het herstellen van het plintstuk van den noorderzijbeuk.

Inwendig is het gebouw wel een kijkje waard. Het schip en de zijbeuken hebben kruisgewelven, welke door ronde pilaars worden gedragen, het koor een netgewelf. De sluitsteenen der gewelven worden gevormd door gebeeldhouwde figuren en wapens, terwijl de consoles, waarop de gewelfribben rusten, fraai beeldhouwwerk te zien geven. Jammer is het, dat dit alles met een dikke laag witsel is bedekt.

In de kerk hangen een drietal lichtkronen, in 1777 door een echtpaar aan de gemeente ten geschenke gegeven.

In het koor is ingemetseld de grafsteen van Marten Orges (overleden 9 Sept. 1626). Hij wordt op die zerk de »olsten'' papiermaker van Gelderland genoemd. Over hem en zijn ambacht vindt men eenige mededeelingen in de Bijdragen van Gelre, deel II en III.

(N. R. Ct. 17 Juni I. C.)

Zuidertoren te Enkhuizen.

De Zuidertoren te Enkhuizen werd gebouwd in de 15e eeuw en is een der belangrijkste van N. Holland en, door zijne eigenaardige constructie, een zeldzaam goed voorbeeld voor Nederland.

In den massieven onderbouw, die breed aangelegd is (ongeveer 10 M. vierkant), zijn hoegenaamd geen scheuren of verzakkingen merkbaar. De muren zijn, ter hoogte van 7 M. boven de grondvlakte, 1.80 Meter zwaar, daarop is een verdieping, hoog 10 Meter, opgetrokken met aan elke zijde 3 blinde venstertraceeringen, terwijl de muren tot op 1.10 Meter dikte verminderd zijn. Boven deze verdieping verheft zich het klokkenhuis, dat aan elke zijde, twee fraaie vierdeelige vensters heeft met rijk traceerwerk versierd. Hier zijn de rechtstanden tusschen de vensters slechts 1 M. zwaar. Deze verdieping is nagenoeg 15 Meter hoog en bekroond met eene galerij en balustrade.

De nog aanwezige kraagsteenen in de daklijst tusschen deze beide verdiepingen wijzen op eene in het oorspronkelijke plan aanwezige balustrade.

Op dezen onderbouw in baksteen, met banden van natuursteen versierd, verheft zich de achtkante helm, in houtconstructie uitgevoerd, waarin het klokkenspel zich bevindt. Deze is ruim 10 M. hoog en van eene gaanderij voorzien, daar waar de spits begint.

De houten constructie is geheel met lood bedekt terwijl de vlakke deelen tusschen het kapwerk op eikenplanken met leien bedekt zijn.

De kroon, in peervorm, is geheel met lood gedekt.

Romeinsche Oudheden te Geldermalsen.

Op het landgoed Bottesteyn te Geldermalsen, ongeveer 200 Meter achter het nieuwe landhuis van dien naam, een tiental minuten gaans van het spoorwegstation af, zijn in den afgeloopen zomer bij het zanddelven eenige merkwaardige Romeinsche oudheden ontdekt. Ofschoon daar ter plaatse reeds sedert jaren zand geschoten is, is er eerst voor drie jaren een enkele kruik gevonden, maar niets dat op een kampement wijst, zooals scherven, spinsteentjes, fibulae, munten, en dergelijke getuigende stukken. Wij hebben hier dus niet met een nederzetting te doen, maar blijkbaar met een alleenstaande grafplaats, en wel van een aanzienlijk Romein, die waarschijnlijk onderweg gestorven is. Omtrent overblijfselen van lijkverbranding hebben wij niets vernomen, doch zij kunnen aanwezig geweest zijn. Het stuk land waarin de vondst gedaan werd, is hoog gelegen; de voorwerpen kwamen voor den dag op een diepte van één Meter, uit de kleilaag, vlak boven het zand, dat hier zeer fijn en in grooten overvloed aanwezig is. Op grotere diepte zijn steeds veel zware dierenbeenderen aangetroffen.

De vondst bestaat uit: Een bronzen kannetje (zooals het afgebeelde op de bekende plaat van Dr. Jesse) met oor, hoog 20 cM. Versiering onder aan het oor een Cupido met fakkel.

Een bronzen offerschaal, 25 cM. middellijn; hoog $5\frac{1}{2}$ cM., met een steel van 13.5 cM. lang, eindigend in een ramskop.

Een wit pijparden kannetje met twee ooren, dikbuikig, hoog 22 cM., breed 16 cM. Een daarbij behoorend schoteltje.

Vier schoteltjes van Terra sigillata, middellijn 17—19 cM. Een dito kommetje, hoog 4.5 cM. Een dito van 7 cM. hoog; middellijn buik 16 cM.

Een schoteltje van grauwe aarde, 16.5 cM. middellijn

Een urtje van grauwe aarde, 11 cM. hoog, 9 cM. wijd.

Een bronzen handvat van een kistje, lang 12.5 cM., eindigende in twee eikels.

Twee bronzen nagels of knoppen.

Drie fragmenten van een beenen of ivoren dwarsfluit, gezamenlijk lang 26 cM., met vijf ronde gaten. De dikte als van onze gewone concertfluiten.

Een vierkant bronzen plaatje, een gordelsluiting of misschien een boekenklamp, waarop een dubbele gekroonde adelaar. De beide adelaars dragen op hun borst een wereldbol waarboven een kruis. Er omheen een bladrand. Sporen van verguldsel. Grootte 3.4 bij 2.6 cM. Deskundigen mogen uitmaken of dit voorwerp uit denzelfden tijd is als het overige alhier gevondene.

Eenige stuk gestooten scherven zijn niet bewaard.

De eigenaar van de voorwerpen, de heer G. Murman te Geldermalsen, bewaart ze ten zijnent en is niet van plan ze af te staan, waartoe hem van wege het Leidsche Museum van Oudheden een aanzoek gedaan is. Zijn aandacht blijft op verdere vondsten gevestigd.

Nadat het bovenstaande aan de Redactie van het Bulletin toegezonden was, zijn den 5den October terzelfder plaatse nog opgegraven:

Twee pijpen kruiken, de eene met één oor, hoog 21 cM.; de andere met twee ooren. hoog 34 cM.

Twaalf schoteltes van Terra sigillata, drie grootten, van 9—17 cM. middellijn.

Een zeer fraai, eenigszins groen getint, dun glazen potje of vaasje, hoog 9.5 cM., middellijn buik 12.5 cM.

Tiel, Oct. 1905.

HEUFF.

Daniel Marot, de ontwerper der Tombe van Hessen-Philipsthal in de St. Jacobskerk te 's-Gravenhage?

In Haagsch Jaarboekje 1895, wordt bl. 158 terecht er op gewezen, dat door geen geschiedschrijver van 's Gravenhage en zelfs niet door Jhr. Mr. van den Brandeler in zijn monographie over de St. Jacobskerk, de schepper wordt genoemd van deze tombe. — Dezer dagen kwam mij een in kleuren uitgevoerde standteekening in handen, welke ik eerlang hoop af te staan voor den Atlas van het Gemeente-Museum alhier. Onder deze teekening is geschreven: »Tombe van den prince van hessen-philipsthal, in de groote kerck in de hage ge-ordoneer door Daniel Marot, architect van de Koning Willam den III, etc.»

Hoogstwaarschijnlijk is dus de bekende kundige architect, die in 1752 te 's-Gravenhage in 88-jarigen ouderdom overleed, de ontwerper van dit mausoleum, dat, hoewel niet naar ieders smaak, toch nog steeds een sieraad der Grootte Kerk uitmaakt.

's-Gravenhage.

M. G. WILDEMAN.

Raadhuis te Haastrecht.

Door Ged. Staten van Z. Holland wordt voorgesteld, om aan de gemeente eene subsidie van f 500.— te verleen ten behoeve van de restauratie van het Raadhuis.

Helmond.

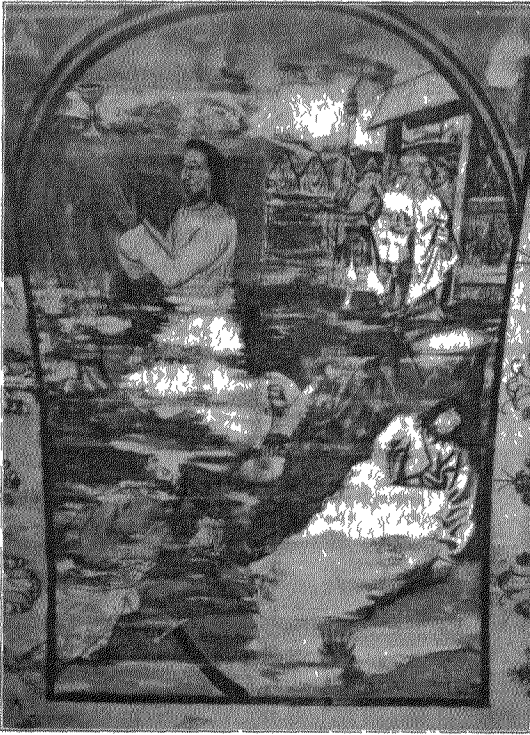
Einde Juni 1905 werd te Helmond in de »Beemden'', zijnde moerasachtig weiland, ongeveer een meter beneden de oppervlakte uitgegraven een bronzen lanspunt, in vorm en grootte volkomen gelijk aan die, welke als fig. 386 is afgebeeld in het werk van John Evans »l'Age du Bronze'' (vertaling uit het Engelsch door W. Battier) blz. 341. Ondergeteekende werd door aankoop eigenaar van dit praehistorisch voorwerp.

AUG. SASSEN.

De Naarder gewelfschilderingen

De Heer W. R. Valentiner wees in het voorlaatste Bulletin (p 84—86) op voorbeelden voor eenige der gewelfschilderingen van de St. Vitus-kerk te Naarden. Ik meen de bewijzen voor de onzelfstandigheid van den Naarder gewelf-verstierder met nog eenige te kunnen vermeerderen.

Een sterk staaltje biedt wel de schildering van de »Poort des Hemels» (in de uitgave van van Kalcken, Peintures Ecclesiastiques etc, Naarden

no. 22) waar de naar links gekeerde naakte vrouw, zonder eenige wijziging genomen uit Duiers gravure »De Droom» (B 76), haar arm in een hier niet al te begrijpelijk gebaar heft. Van meer virtuositeit getuigt de vervorming van een andere prent van Durer »Apollo en Diana» (B 58), op de tegenoverstaande schildering van »De hel» (v. Kalcken, Naarden no. 23). Hier honden de armen, die den boog spanden, de gedrochten terug, en de ingetrokken leendenen voegden zich naar den greep der duivelsklauwen. Toch wijst, dunkt mij, vooral de stand der beenen

van den man, en verder het bij elkaar stellen van dien staanden man en die zittende vrouw, op een kennen van de compositie die Durer (en ook Cranach) van Barbari afkeek.

De innerlijke zwakte evenwel van dezen schilder van dakgewelven blijkt niet alleen uit zijn navolgingen van den Duitschen Durer, maar ook, en vooral, uit die van den Amsterdamschen Jacob Cornelisz.

Zeer veel materiaal toch leverde de ronde, op de passepartouts 1517 gedateerde, houtsnee-Passie van den laatste. De groep der drie in den tuin van Gethsemaneh slapende apostelen (naar v. Kalcken, Naarden no. 1 hier gereproduceerd; bovenlijf en kop van den Christus zijn volkomen overge-

schilderd) is geheel gevolgd naar een houtsnede (Le Blanc 63) uit die passie ¹⁾. De twee figuren op den voorgrond van »het gebed van Mozes'' (v. K., Naarden no. 2) werden genomen, de één uit de hsn. der »Opstanding (Le Bl. 72), de ander uit die van den »Gang naar het kruis'' (Le Bl. 69).

De »Gevangenneming'' (Le Bl. 63) uit diezelfde passie, werd in haar algemeenen opzet en al haar hoofdpersonen (Christus, Judas, Petrus, Malchus, den krijgsman rechts) op de gevangenneming in Naarden (v. K., Naarden no. 3) slaafs gecopiëerd.

Slechts ging de ruimtewerking der hsn., en dit wel niet in lofwaardige decoratieve bedoeling, op de schildering verloren. Op den »Gang naar het kruis'' (v. K., Naarden'' no. 9) waar zooals Valentiner aanwijst, de achtergrond aan Dürer werd ontleend is niet alleen het vreemde marteltuig ²⁾ maar zijn ook de Christus en de Jozef van Arimathea die het kruis helpt dragen, zuiver gecopiëerd naar de door Six in zijn inleiding tot de uitgave van van Kalcken genoemde prent in het Amsterdamsche Kabinet.

Deze hsn. bestaat, als meer Jacob Cornelisz. geheel toegeschreven prenten, uit een passepartout ³⁾ en een daarin gedrukt tafreel, den Kruisgang.

1) Dezelfde houtsnede (waarvan hierbij een reproductie) en de »Ecce Homo'' (Le. Bl. 68) uit diezelfde serie werden gecopiëerd op twee der randtafreen van een Calvariëberg in het Aartsbisschoppelijk Museum te Utrecht, gerepr. bij Dülberg, Erzbissh. Museum Tafel IX. De dateering van Dülberg »1514'' is dus waarschijnlijk iets te vroeg.

2) Dat, behalve bij Lucas van Leyden (B 64) en op eenige houtsculpturen in het Nederlandsch Museum, reeds voorkomt op den kruisgang van den Meester der Liebesgärten (Lehrs Monographie Tfl. IV) en op daarnaar gecopiëerde miniaturen in Nederlandsche Hss. Ook de Jozef van Arimathea vertoont m. i. nog overeenkomst met dien van den Nederlandschen graveur die al vóór 1450 werkte.

3) De omlijsting waarop het wapen van Amsterdam, dat wel als signatuur van

In het laatste (het voorbeeld voor de schildering in Naarden) is de Christus-figuur (men zie vooral hoofd en handen) gecopieerd naar de kruisdraging op den grooten Calvariëenberg van het Rijksmuseum (cat. no. 723) die door Hofstede de Groot (Oud-Holland 1904 pag. 34) met meer stelligheid dan door den catalogus geschiedt, aan Jacob Cornelisz. zelf toegeschreven wordt. Op haar beurt dunkt mij dit tafreel van het schilderstuk sterk onder den invloed van Lucas van Leydens gravure: de kruisdraging, uit de ronde passie van 1507, men vergelijkte het »mooie" Christus-profiel, en den vóór den Christus gaanden beulsknecht⁴⁾). Ook de navolging van een der twee figuren op een andere, met meer zekerheid dan de voorgaande Jacob Cornelisz. toe te schrijven hsn. (of eerder nog van de teekening daarvoor) is m. i. onmiskenbaar bij St. Joris (v. K., Naarden no. 24). Deze toch komt in houding, zij het ook in tegengestelden zin, overeen met St. Sebastiaan van bovenbedoelde hsn. De attributen zijn veranderd, maar door St. Joris wordt de lans geheel op dezelfde wijze als door St. Sebastiaan de boog, in eene uit een wijde mouw stekende, in het verkort geziene hand gehouden⁵⁾). En eindelijk vindt ook de door Six als zoo typisch geprezen kar waarin Elia ten hemel vaart (v. K., Naarden no. 18) haar evenbeeld en eenzelfde gebruik op een ander prentje uit een Jacob Cornelisz. toegeschreven reeks van telkens drie in één lijst gedrukte hsn. in het Amsterd. Kabinet.

Van Italiaansche invloeden, door Six gesignaleerd, kon Valentiner niets ontdekken. Mij deed in het apsisgewelf (v. K., Naarden no. 21) het kopje en ook het dun geplooid kleed der in het Laatste Oordeel links onder Christus vóór-biddende Maria, wel aan Botticelli, en in het bijzonder aan

---

Jacob Cornelisz. geldt, bevat een door dezen veel gebruikt ornament-motief: kleine dierkopjes, nog het meest gelijkend op schapen. Bij Dülberg t. a. p., Tfl. IV is een stukje afgebeeld, waar Maria met het Kind gezeten is op een zetel, waarop wij dergelijke kopjes aantreffen. Ook den vogelkop in den poot dier zetel vinden wij terug op Jacob Cornelisz. toegeschreven hsn., bijv. op een passepartout der Ronde Passie van 1517 (l.e. Bl. 69). Is de dateering van Dülberg »gegen 1506" niet te vroeg? Mij dunkt de overeenkomst met die Amsterdamsche ornamentatie grooter dan met die van den »Meister der Brügger Mater Dalorosa" door Dülberg genoemd.

4) Bij meer door Jacob Cornelisz. gemerkte of hem toegeschreven hsn. vond ik trouwens reminiscenzen, niet alleen aan Dürer, maar ook aan Lucas. Een van de 80 prentjes der bij Doen Pietersz. waarschijnlijk 1521 gedrukte Stomme Passie, de doodslag van Abel, is zelfs een trouwe copie (van de tegenzijde) naar Lucas gravure (B. 12.) van 1520.

5) Wat Dülberg, Repert. f. Kunstwissenschaft, 1899 p. 42, schrijft over een Jacob Cornelisz. toegeschreven teekening in het Amst. Kabinet, waarvan men hem daar zou verteld hebben dat zij St. Christophorus en St. Erasmus in Naarden tot voorbeeld dienden, moet op een misverstand berusten: er is al heel weinig overeenkomst.

zijn Mars en Venus in de National Gallery denken. Ik geef echter toe dat ik niet het meest overtuigende voor het laatst bewaarde.

Het schijnt mij echter onbetwistbaar dat in 16 van de 29 beschilderde vakken ontleeningen aan prenten werden aangetoond.

Mr. N. BEETS.

Muurschildering in de N. Herv. Kerk te Naarden.

De heer G. van Kalcken te Haarlem bericht ons, dat bij een bezoek met den heer Niekerk aan de kerk te Naarden een blinde muur met een luikje hierboven zijn aandacht trok. Spoedig was een laddertje gehaald en werd door het luikje in de onbekende ruimte doorgedrongen. Het bleek nu, dat zich aldaar muurschilderwerk bevond, waarvan gemakkelijk de hoofdlijnen konden gevolgd worden: een reusachtige Christoffel met kindje, blijkbaar van de zelfde hand als de bekende gewelfschilderingen. Het is te hopen, dat spoedig de gelden gevonden worden om den blinden muur weg te breken en de muurschildering vrij te maken. Er zal dan eene doopkapel bloot komen, die, volgens den berichtgever, tot de belangrijkste van ons land behoort.

Ook het oude koorhek in deze kerk, waarvan de oude stukken der kroonlijst zijn opgeborgen en door eenige planken zijn vervangen, verdient de aandacht.

De terp te Hoogebeintum.

De bemoeiingen van het Friesch Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde met de terp te Hoogebeintum loopen, voor zooveel het jaar 1905 betreft, ten einde. De heer van der Werf, die, onder leiding van den conservator van het Friesch Museum, te Hoogebeintum het dagelijksch toezicht uitoefende op de afgravingen, zal in het laatst van de maand September zijne functiën neerleggen. De laatste hand wordt gelegd aan de plattegronden, situatietekeningen enz. en daarna kan men beginnen het verzamelde materiaal nader te onderzoeken, te overzien en na te gaan welke resultaten de afgravingen dit jaar hebben opgeleverd.

Reeds nu kan gezegd worden, dat het Friesch Museum uit de terp, dank zij ook de onbekrompenheid der eigenaars, de heeren Key en Brouwer, verrijkt is met 374 voorwerpen, waarvan voor het eerst de vondstomstandigheden nauwkeurig bekend zijn. Het grootste gedeelte daarvan werd ontgraven in de eerste helft van dit jaar en wel aan de zuidkant der terp; blijkbaar had men daar te doen met een begraafplaats uit den tijd der volksverhuizingen, omstreeks de vijfde en zesde eeuw onzer jaartelling.

De noordkant van de terp, die overigens doorsneden van zeer merk-

waardige aardlagen vertoonde, leverde veel minder oudheden op. Belangrijk was daar echter een dubbele laag van gevlochten takken, een soort omtuining, die zich op groote diepte en vrij uitgestrekt voordeed. Nadat er eenige geslaagde foto's gemaakt waren, werd een groot brok aarde met een gedeelte van deze laag vlechtwerk naar de kelders van het Museum overgebracht, waar het, door de vochtige atmosfeer, uitstekend bewaard blijft.

Een groot gedeelte der Hoogeteintumer oudheden is thans reeds tentoongesteld in eene daarvoor ingerichte lokaliteit, naast het vertrek met de keurverzameling van vóór-Romeinsche, Romeinsche en oud-Germaansche oudheden. Een geïllustreerde catalogus van deze afdelingen is in bewerking.

Tentoongesteld werd o. a. een uitgeholde boomstam, waarin een geraamte met kralen gevonden is, een skelet met daarbij gevonden armbanden, kam, mantelspelden en urntje en verder vele lijkurnen met verbrande skeletdeelen, een dunne schijfvormige mantelspeld van goud, gevonden in een urntje, enz. (L. C.)

Raadhuis te Middelharnis.

Door Ged. Staten van Z. Holland wordt voorgesteld namens de provincie aan de gemeente eene subsidie te verleen van f 1500.— in de kosten van de restauratie van het raadhuis.

Vondsten bij Nijmegen.

Baggerlieden op de Waal hebben nabij 't fort Kraaijenhof te Nijmegen een merkwaardige vondst gedaan.

Door de machine is van den bodem der rivier een steen naar boven gebracht, die bij onderzoek een Romeinschen votiefsteen blijkt te zijn.

Op de bovenzijde van dezen steen zijn ooftvruchten, een peer en een appel gebeeldhouwd, terwijl op elk der zijkanten een boom afgebeeld is. Aan de voorzijde bevindt zich een opschrift, dat echter door het uitslijten door het water en het schurende zand in de rivierbedding zeer moeilijk te lezen is. De naam der godin *Ceres* wordt er in genoemd.

Het altaar zal door de zorg van den Rijks Waterstaat naar het Museum van Oudheden te Leiden opgezonden worden.

Dr. R. JESSE.

Conservator a/h Rijks-Museum v. Oudh.

Oldenzaal.

Niet ver van de Galgenbult, alhier, zijn door de heeren Mr. G. ter Kulle, advocaat-procureur te Almelo en H. J. Hommels, wethouder te Oldenzaal, een aantal Germaansche heuvels onderzocht. In een dier heuvels heeft men

een prachtige vondst gedaan: twee zeer mooi bewerkte Germaansche vazen. Men vond ze op een diepte van 75 cM. In één der vazen lagen een aantal bewerkte, scherpe vuursteenen, die blijkbaar als messen dienst hebben gedaan. Van het geheel werd, zooals men het in den grond vond, een goed gelukte fotografie genomen.

Verder vond men in enkele heuvels nog overblijfselen, half vergaan, half verbrand, van menschelijke lichamen, benevens een paar urnen.

Naar we vernemen zullen de opgravingen in onze omstreken worden voortgezet en zal het gevondene een plaats krijgen in de eerstdaags op te richten Twentsche oudheidkamer te Enschede. Voor de oprichting en installatie is reeds een belangrijke som bijeengebracht, terwijl verscheidene voorwerpen — urnen, wapenen — uit vóórhistorischen tijd reeds voor de kamer zijn toegezegd. Een vergadering zal spoedig worden bijeengeroepen. Een kleine tentoonstelling van een aantal reeds verkregen voorwerpen zal daaraan worden verbonden.

(*N. R. Ct. 15 Oct. II B.*)

Het voormalig stedelijk graanpakhuis te Schoonhoven.

Aan de westzijde der Koestraat te Schoonhoven, even ten zuiden van de kerk der Ned. Herv. gemeente, is een 7 M. breede en 6.70 M. hooge gevel die, om zijne architectonische waarde zoowel als om het doel waarvoor hij met het daarachter liggend gedeelte gesticht werd, de belangstelling van elken kunstliefhebber, zoowel als leek, tot zich trekt.

Het bewuste gebouw dagteekent van 1566 en werd toen gesticht tot berging van het stadskoren, dat ten voordeele der gemeente aldaar werd opgeslagen.

De uitwendige architectuur, eenvoudig en toch rijk, is zoodanig behandeld dat het bouwwerk zijne bestemming verraadt; het gebezigde materiaal is baksteen met eene zeer ruime toepassing van bergsteen. De gevel wordt aan de uiteinden door vlakke aaneengesloten hoekblokken begrensd, terwijl een waterlijst hem in twee deelen verdeelt. Het benedengedeelte heeft twee rondboogvormige vensters en een dito deuropening, waaromheen witte steenen blokken, van kussens voorzien, zijn aangebracht; op den sluitsteen boven den ingang is het jaartal 1566 op eene cartouche uitgekapt.

De verdieping heeft links en rechts een ellips-vormig getoogd venster, eveneens met van kussens voorziene steenblokken omlijst.

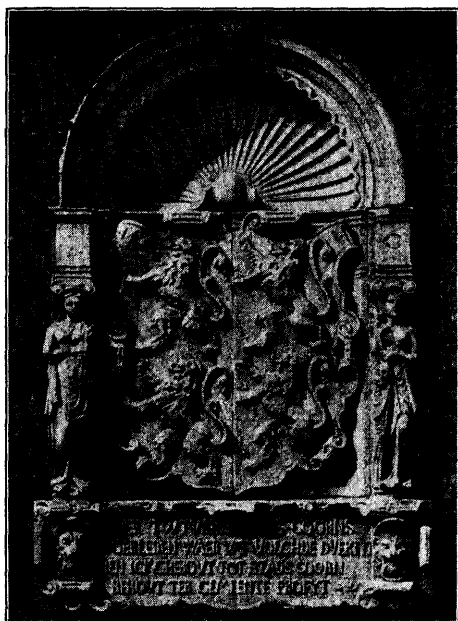
Tusschen deze beide vensters is een 2.30 M. hooge en 1.40 M. breede steen, die, om zijne bewerking en om het opschrift dat hij bevat, het schoonste gedeelte van den gevel kan genoemd worden en dat daarom eene nadere omschrijving verdient. Het benedengedeelte, 0.43 M. hoog en 1.52 M. breed, heeft den cartouche-vorm; links en rechts zijn leeuwenkoppen, die

als het ware de voetstukken zijn der daarboven geplaatste figuren. Tusschen de genoemde leeuwenkoppen is het volgend opschrift:

»Doer tuitvriesen des coorns
 »voerleden waer uit volchde duertijt
 »ben ick ghebout tot stadscoorn
 »behout ter gemeente profijt —”

Waaruit men dus zien kan met welk doel dit merkwaardig gebouw is opgericht.

De middenpartij bevat een 1.56 M. hoog en 1.03 M. breed schoon

bewerkt schild met vier leeuwen, voorstellende het wapen der gemeente Schoonhoven; dit schild wordt geflankeerd door twee vrouwenfiguren, de eene met een zandlooper de andere met een doodshoofd.

Het bovengedeelte is een, iets meer dan halfronde, versiering, voorstellende het inwendige van een schelp door eene lijst omgeven.

Een moderne gootlijst snijdt den gevel plotseling af; eene verminking die de gevel in latere jaren heeft ondergaan.

Bedoelde gevel is het voorfront van het in 1566 gestichtte stedelijk graanpakhuis; in den sluitsteen wordt dit jaartal teruggevonden en

wij houden ons hieraan alhoewel Henricus van Berkum in zijne »Beschrijving der stadt Schoonhoven», gedrukt in het jaar 1762, als oprichtingsjaar 1565 aangeeft.

In genoemde stadsbeschrijving lezen wij omtrent dit gebouw: »*Het »Schoolhuys is een groot Gebouw in de Koestraat agter de Kerk, in het »Jaar 1565 opgerecht, om te dienen tot een Koorn-Schuur, weegens een »grootte dierte in de Graanen, veroorzaakt door de sterke Vorst, in het »Jaar 1564, zijnde de Solders in later tijdt Verhuurt; dog dit Verkogt, »in den Jaare 1748. Verders weet ik diensaangaande niets, en laate dit in »vergetelheit.*»

In de »Schoonhovensche Arcadia of Morgenwandeling om en door

de stad Schoonhoven" enz. door T. D. Moor 1783 vinden wij omtrent ons gebouw op pag. 41:

»'K vind noch dat hieromtrent wat verder in de straat
 »Een oud gebouw gesticht bij groote duurte staat
 »om tegen hongersnood daar Koorn in te brengen.'"

En op pag. 42 staat de volgende noot:

»Men verhaalt dat bij de H. H. van de Vroedschap in deliberatie
 »was of men voor de in stadscassa zijnde penningen de Heerlijkheid van
 »Berg-ambacht zoude koopen of deese koornschuur bouwen en dat tot het
 »laatste werd geresolveerd a^o 1566.'"

In de »Beschrijving van den Krimpenerwaard en den Lopikerwaard" door A. J. van der Aa 1847 en in zijn Aardrijkskundig Woordenboek wordt wel het een en ander over de voornaamste gebouwen der stad Schoonhoven medegedeeld doch ons gebouw blijft onvermeld.

In Augustus l.l. is de omschreven gevel met de daarachter en daarnaast liggende gebouwen publiek geveild en door eenige heeren gekocht met het doel, na de afbraak, daar ter plaatse een Nutsgebouw te stichten. Op behoud van den gevel kan dus moeielijk aangedrongen worden. Maar wenschelijk en mogelijk is het, het merkwaardigste deel, n.l. den siersteen die de plaats aanwijst, waar en met welk doel het gemeentebestuur van Schoonhoven in 1566 een dusdanig gebouw stichtte, op zijne plaats te behouden.

Indien n.l. de bestuurders van het te stichten Nutsgebouw konden besluiten in den nieuwen gevel dezen steen, met den sluitsteen van het jaartal 1566 voorzien, te doen inmetselen, dan zou niet alleen de fraaie architectonische steen behouden blijven, doch ook de plaats van het voormalig stedelijk graanpakhuis niet verloren gaan, terwijl de steen zeer zeker zal bijdragen tot verfraaiing van den nieuw te bouwen gevel. Het is te hopen dat ieder, die daartoe kan medewerken, zijn invloed niet ongebruikt late.

's-Gravenhage, October 1905.

ADOLPH MULDER.

Vondst te Soest.

De vondst in een der zijtorentjes van de kerk te Soest, nu door de bladen reeds genoegzaam bekend gemaakt, verdient een eenigszins uitvoerige bespreking in het Bulletin. Naar men weet, werden bij de werkzaamheden, noodig voor de restauratie van den toren, een 16-tal beeldhouwwerken in hout en vele fragmenten in pijpaaarde en hout in letterlijken zin »ontdekt'', toen men een geheel dichtgemetselde ruimte opende. Hoe lang de beelden daar ingemetseld waren en bij welke gelegenheid en tot welk doel men noodig heeft gevonden zoovele, toen zeker nog grootendeels gave, kunstwerken voor eenige eeuwen op te bergen is vooralsnog niet uitgemakt. Dateeringen naar het tijdkostuum van enkele Heiligen, den stijl der

plooien, de uitdrukking en den vorm van gezichten en naaktfiguren loopen ongeveer van 1470—1520 à 30, en geven ons een vasten »terminus post quem». Minder zeker, maar toch ook niet voorbij te zien, is de aanwijzing reeds kort na den ontdekking uitgesproken, dat één der stukken, een houten borstbeeld van een heiligen paus, kennelijk met opzet, door afslaan of afsnijden, verminkt is, wat de onderstelling doet opperen, of deze beelden ook wellicht pas ná den beeldenstorm, of althans na de eerste kettersche baldadigheden, in veiligheid zijn gebracht en of men dat soms zóó afdoende heeft bewerkstelligd, dat er later in 't geheel niets meer van in eere werd hersteld. Eindelijk blijft de mogelijkheid, dat men de stukken om de eene of andere reden heeft willen opruimen en ze uit een zekere piëteit niet heeft willen vernietigen, maar ze aan langzaam verderf heeft prijsgegeven¹⁾. Intusschen hoe belangrijk de oplossing dezer vragen ook voor den lokaalhistoricus van Soest en zelfs van Utrecht zijn kan, voor ons is het gevondene zelf van meer belang.

Door de absolute luchtafsluiting gedurende langen tijd en door den houtworm waren de opnieuw aan den dag gekomen beelden in allertreurigsten toestand. Verreweg de meeste en wat erger is — het noodlot is in dit opzicht haast altijd ongunstig — de béste stukken, waren geheel en al verteerd en bestonden uit het broos en brokkelend, vermolmd, sponsachtig complex van gangen en gangwanden die de houtworm als oneetbare rest moet overlaten. Het waren niet veel meer dan teere schillen, die bij de minste eenigszins ruwe aanraking afbrokkelden en in poeder vielen — voor den handel was de verzameling, in den toestand waarin ze voor den dag kwam, vrijwel waardeloos. De Directeur van het Nederlandsch Museum gaf, toen het bericht ons bereikt had, onverwijld last, de voorwerpen, althans zoo goed mogelijk, voorloopig te conserveeren, wat door den technischen assistent van het Museum dan ook geschiedde. De secretaris van de Rijks-commissie tot Beschrijving van monumenten, de Heer J. Kalf, verklaarde zich bereid een serie photographieën te doen vervaardigen nog vóór er iets aan het hout gebeurd was, teneinde tenminste in beeld vast te leggen wat misschien niet behouden blijven kon, en zoo werd het mogelijk, van den gevonden schat een fraaiere reeks groote opnamen te vervaardigen, dan dit in het oorspronkelijk plan had kunnen liggen van den Directeur van het Nederlandsch Museum, die eveneens onmiddellijk had besloten de beelden te photographeeren. Het grootste deel der opnamen werd sedert met begeleidenden tekst van den Heer J. Kalf gereproduceerd in »het Huis''²⁾. Een enkel stuk van minder algemeen belang voor het groote publiek kunnen wij hier reproduceeren, zoodat de geheele reeks tamelijk compleet te bestudeeren is.

1) Daarvoor zou pleiten, dat verscheiden stukken zeker reeds gefragmenteerd en niet in oorspronkelijk verband weggeborgen zijn.

2) Aflevering v. *October* 1905.

De historische waarde van het feit, dat op Utrechtsch grondgebied een waarschijnlijk reeds eeuwen daar aanwezige collectie beeldhouwwerken is gevonden, is groot, wanneer men er bij weet, dat al deze werken, hoewel uit verschillende tijden, evenwel eigenschappen bezitten waardoor ze zonder meer kunnen beschouwd worden als: van éenen stam. Géén ervan vertoont de rijke, geforceerde behandeling van plooiën en den karakteristieken snit van profielen, den zwaai van het lichaam, die wij, naar werken nog ter plaatse, als Rijnsch of Duitsch in 't algemeen hebben leeren beschouwen, géén ervan ook draagt den stempel van Vlaamsche afkomst, den hoekigen, gebroken en drukkeren plooiëval, de sterke, soms overdreven gezichts-uitdrukking, de krassere beweging. Allen, oudere en jongere stukken, zijn eenvoudig, van grooten opzet, zeer gemotiveerd in de drapeering, zwaar van plooi met zekere duidelijke neiging voor de rechte of flauw gebogen lijn. De gezichten zijn, zonder uitzondering, allen uiterst simpel menschelijk behandeld, soms eer met iets stomps in de expressie. Het gebaar is zeer stil, de standen, zelfs in de groepen, zonder dwang van buiging en oversnijding. Wie de uitvoerige behandeling van de Noord-Nederlandsche beeldhouwkunst en haar karakteristieke eigenschappen door den Heer Pit, naar aanleiding van de werken in het Nederlandsch Museum, kent en het daarmee ééns is, zal moeten toestemmen, dat we het hier in Soest met het soort werk te doen hebben dat op den naam van Noord-Nederlandsch aanspraak maakt.

En zulk een quantitatief rijke vondst van ééne richting op ééne plek steunt altijd toch weer dringender de meening, dat die richting daar ter plaatse inderdaad thuis behoort heeft. Dat is toch alweer een bouwsteen, een waarschijnlijkheidsbewijs meer. Daarin ligt de waarde! Verder geloof ik niet, dat we mogen gaan. Er een bewijs in te willen vinden voor het bestaan van een lokaalschool, een atelier te Soest, is absurd, daar de beelden van verschillenden ouderdom zijn en we bovendien toch weten, dat de nabijheid van Utrecht en de kleine afstanden van andere groote centra, een aanvoer van elders meer dan mogelijk, zelfs waarschijnlijk maken.

De aesthetische waarde van de verzameling als geheel, wordt natuurlijk sterk gereduceerd door den toestand van verval waarin alle stukken verkeerden. Wel zijn enkele beter bewaard gebleven — zooals ik straks al zeide, juist niet de meest belangrijke — doch geen enkel vertoont b.v. een eenigszins gave polychromeering. De totaal uitgedroogde verflaag is natuurlijk het eerst vergaan en de enkele sporen, die nog op sommige gewaden over zijn, leeren ons niet heel veel nieuws. Verder is de kunstwaarde der beelden zeer verschillend, al naar de hand van de vele, meer of minder bekwame, beeldsnijders. Er zijn er onder die, ook al waren ze gaaf, geenszins een bijzondere plaats in de voortreffelijke houtverzameling van het Nederlandsch Museum zouden verdienen. Op uitzonderingen na: algemeene handelswaar uit een goeden tijd; meer niet. Géén er van is schooner dan de beste exemplaren die wij tot nu toe bezaten, noch werpt een geheel nieuw licht

op de groote kunst der beeldsnijders in ons land, vóór 1500. Maar enkele, helaas slecht geconserveerde werken zijn eenmaal werkelijk van den éérsten rang geweest, zouden naast de fraaiste bekende stukken kunnen staan en dan bovendien het belangrijk historisch voordeel opleveren van een vér te traceeren herkomst.

Hieronder wil ik de geheele lijst der gevonden groepen en figuren stuk voor stuk bespreken, ze zooveel mogelijk naar tijdsorde en kunstwaarde groepeerende:

1. Groep, voorstellende: De bezwijming van Maria.

De Maagd wordt op den voorgrond door Johannes ondersteund, daarachter een der vrouwen in diepe smart. Van een tweede vrouwenfiguur zijn alleen nog de haren en een diep uitgesneden overmouw (voor halsuitsnede zit het gat te laag) zichtbaar. De hoofden van Maria, Johannes en dat der vrouw op den achtergrond ontbreken; de groep als geheel is een fragment. Het is evenwel de vraag of het kruis, dat er bij behoorde, aan het zelfde stuk hout verbonden was. Op den grond rechts een schedel ter aanduiding van Golgotha. Hoog: 0.62 M. 2e helft der XVe eeuw.

Prachtig weeke behandeling van de plooien, vooral uitstekend onderscheiden de zwaardere, rondplooierende wollen stoffen der

Fig. 1.

gewaden en de kreukige rechte plooien van de linnen hoofddoeken. Het eenig bewaard gebleven gezicht, dat der weenende vrouw op den achtergrond, is van voortreffelijke, tragische expressie; ook de hand dezer vrouw is zeer mooi van beweging en vorm. Het werk heeft qualiteiten waarnaar men het dient te vergelijken met de schoone groep musiceerende engelen uit het Nederlandsch Museum. (Plaat VI van *La Sculpture Hollandaise au Musée National d'Amsterdam par A. Pit*). Het is van dezelfde richting, niet van denzelfden meester — vergl. de behandeling van oogen, monden en plooien. Het beste stuk van de collectie. (Fig. 1).

2. Groep. Moeder Anna, Maria en kind; zeer vergaan; ontbreekt:

het hoofd en een deel der armen van Anna, hoofd, beenen en armen van het kind. De gewaden missen hun buitenste plooien. Hoog: 0.48 M.

Moet, naar het overgebleven gedeelte te oordeelen, in de tweede helft der 15e eeuw ontstaan zijn. De uitdrukking van het gezicht der Maagd is wat meer traditioneel dan in het meer individueele voorafgaande tijdperk, de plooien zijn frisch en soms zwaar behandeld, de hoofddoek van Anna, met de slip om de kin en de rechte plooien van haar corsage, weerhouden ons echter het stuk later te dateeren. Het lichaam van het kind heeft wel iets ronds, maar de verwrongen beweging, die voor de vroege renaissance zoo karakteristiek wordt, is er nog niet in. Goed werk, doch niet buitengewoon.

3. Maagd met kind. Het achterhoofd ontbreekt geheel. Verder linkerhand van de Maagd en hoofd en handen van het kind. Het gezicht, eveneens los, kan worden aangepast. Op de photographie is het met een dunnen draad bevestigd. Sporen van oude polychromeering. (Gouden compassen op blauw, als teekening van den mantelzoom). h. 0.75 M.

Het kind is gekleed met een hemdje. Maria draagt een wijden mantel, die, onder den rechterarm door, naar de linkerheup is opgeslagen en zoo de geheele benedenpartij met krachtige diep-inge-graven hoekig gevormde plooien dekt. Het rechterbeen is naar voren gezet en wordt glad onder den mantel zichtbaar. De hals van het gewaad der Maagd is nog rond uitgesneden, over de borst gaan, recht en gespannen, twee koorden waarmede de mantel bevestigd is. Het haar nog in groote golven gestyleerd. 3e Kwart der 15e eeuw. Het gezicht gelijkt in behandeling van onderlip, mondhoeken en oogen sterk op dat van de Maagd in het vorig nummer. De massale, hoekige en diepe plooien zijn te vergelijken met die van een Vrouwefiguur in het Nederlandsch museum (Catalogus Beeldhouwwerken No. 73) en interessant omdat die ruime val der gewaden, in groote partijen bijeengenomen, kenmerkend is voor alles wat met de Bourgondische school te maken heeft.

4. Mannelijke Heilige (Apostel?). De armen ontbreken en daarmede elk attribuut. In het arrangement en de modeleering der plooien, is de verwantschap met de vorige figuur onmiskenbaar. Ook hier komt het rechterbeen onder den wijden, onder den rechterarm omgehaalden, mantel slip voor den dag en wordt het ruim hangende deel in hoekige diepe plooien gebroken, die iets zachter behandeld zijn dan bij de vorige figuur. De kop geeft weinig punten voor vergelijking, de haarbehandeling is uiteraard bij den man geheel anders, maar ook sterk gestyleerd, evenals de korte baard. Het gezichtstype, met zeer korte bovenlip en vooruitstekenden baard, breede néérschuinende neus, aan de neuswortel hoogopgetrokken wenkbrauwen en smalle oogspleten, is nog geheel 15de eeuwsch en komt voor enkele Apostelen, vooral voor den ouden Petrus, meer voor.

Het voetsuk is grootendeels vergaan, de plooiruggen hebben zeer geleden. H. 0.75 M.

5. Mannelijke Heilige met boek. Het voetstuk met de onderste deelen

van het gewaad en voeten zijn grootendeels vergaan, hoofd en handen zijn goed bewaard, er is evenwel geen ander attribuut dan het boek. Wat van het voetstuk over is, vertoont een analoge manier als bij de vorige figuur. Sporen van oude polychromeering: goud en blauw in den mantel. De figuur is geheel van voren gezien, zonder wending. De kop, met langen baard en haren, vertoont sterke overeenkomst met dien van vorig nummer. (De gelijkmatig gestyleerde krullen, de dunne lippen, bouw van neus en bovenlip, de sterk afgezette neuswortel, de smalle oogspleten met hoog getrokken onderlid; de plooitjes in de ooghoeken, het modelé van de wangen). De mantel

Fig. 2.

is anders gedrapeerd, maar valt eveneens met diepe, hoekig gesneden plooiën, terwijl hij ook aan den zoom naar buiten is omgeslagen in eenigszins loome ronde lijnen. De handen zijn vrij stomp, met ronde vingers en schematische aanduiding van aderen gesneden; men moet er evenwel rekening mee houden, dat de, op een dunne pâte liggende, poly-

chromeering, die nu verdwenen is, veel kan goed gemaakt hebben.

Terwijl de gelijkenis tusschen de nummers 3 en 4 slechts een algemeene is en op één richting, wellicht op één werkplaats wijst, meen ik in de overeenkomst tusschen 4 en 5 een vingerwijzing te moeten zien, dat deze werken (precies van gelijke hoogte) van één zelfde hand zijn — en dan wellicht beide, als Heiligen niet precies definieerbaar, tot een volledige reeks Apostelen hebben gehoord, waardoor hun beteekenis vanzelf duidelijk werd. Beide goede stukken, zonder genialiteit, maar met brave meesterschap gesneden.

Wat stomper, hoewel in onderdeelen niet onbelangrijk is de volgende figuur.

6. Mannelijke Heilige. Over het naakte lichaam, bekleed met een dierenhuid, om het midden gegord, hangt een langen mantel; het rechter-

been komt naar voren. Het vel van de dierenhuid vertoont onderaan nog een kop en een poot; de kop gelijkt op die van een varken, de poot is ten deele beschadigd, een ruige kam haren, langs kop en rug schijnt echter aan te duiden, dat we hier niet aan een varken moeten denken. Het geheel behaarde vel is aangeduid door een fijne rimpeling. Het gezicht ontbreekt, de haren zijn tot lange gedraaide krullen gestyleerd; het is zichtbaar, dat de heilige man een langen baard heeft gedragen; de armen ontbreken, benevens een stuk van het voetstuk, waarop, tegen de figuur aan, een lam staat. Dit lam is niet onaardig geobserveerd¹⁾: het is bezig zich met een achterpoot te krauwen. Waarschijnlijk stelt de figuur Johannes den Dooper voor in zijn kemelsharen kleed en moeten we dus aan den wonderlijken dierkop een kameel herkennen, zooals de houtsnijder zich dien voorstelde. Het blijft evenwel vreemd, dat het symbolieke lam zoo geheel naturalistisch is opgevat en geheel als attribuut is begrepen. H. 0.82 M. 2de helft der 15de eeuw.

7. Mannelijke Heilige. Priester met boek.

Vrij goed bewaard gebleven, minder broos dan de overigen: de rechter hand ontbreekt geheel, de linker is los gevonden en kennelijk door het boekfragment dat aan 't overige nog aan het beeld vastzittende stuk paste. Het gewaad hangt in weeke ondiepe plooiën, de kop om te lezen voorover gebogen, pakt op 't eerste gezicht, maar is toch vrij ruw gesneden, de nasolabiaalplooien sterk overdreven, de wangen zeer hol, de haren reeds flauwer gestyleerd dan bij de vorige figuren, de oogen hard van snit met scherpe wenkbrauwen, die elkaar raken. De *stompe* logge schoenen komen beide te voorschijn. Naar het costuum en de behandeling omstreeks 1500 te dateeren. H. 0.84 M. Sporen van oude polychromeering.

8. Geharnaste mansfiguur (Heilige of portret?).

Eveneens eenigszins bedriegelijk, op 't eerste gezicht beter dan bij nadere studie. Rechter hand en een deel van het hoofddeksel (soort baret met bride vastgebonden) ontbreken, van de linker hand ontbreken de vingers; over de geheele lengte gespleten, de neuspunt beschadigd. Het ietwat melancholieke gezicht met de neergetrokken mondhoeken is hard gesneden en evenals het vorig nummer op goede polychromeering berekend, de haren zijn in breede lokkenbundels gestyleerd, de zware mantel hangt van de schouders naar achteren en is onder beide armen, terweerszij van 't lichaam, opgenomen in logge plooiën. Naar het harnas, de dijplaten en kniestukken benevens de breede schoenen omstreeks 1500 te dateeren. Hoog 0.79 M.

Sporen van polychromeering.

9. Twee groote figuren van Maria met het kind, zeer veel op elkaar gelijkend en even groot (1.45 M.) Het gezicht van het ééne is zeer beschadigd; bovendien ontbreekt de rechter hand en de helft van 't been van het kind, met het voetje. Ook de onderste deelen van den ruim geplooiden mantel

1) Trouwens dit is in de beeldende kunst een zeer oud motief, men denke aan de kanselreliëfs van Pisano.

en de wolkenkrans, waar beide figuren op staan, zijn gedeeltelijk vermolmd. De andere figuur is beter bewaard en zoo missen wij, voor het historisch beeld, nagenoeg niets. Klaarblijkelijk behooren deze beide stukken bij elkaar en de vorm van beider achterkanten maakt het nog duidelijker, dat we hier te doen hebben met de overblijfselen van een groot »Marianum" zooals dit in sommige kerken was opgehangen. (Een voorbeeld uit de Willebrorduskerk te Amsterdam geeft Jan Kalf in zijn boven aangehaald artikel). Als scheiding en verbinding tusschen beide rug aan rug geplaatste helften, diende een groote metalen stralenkrans, waarvan echter geen resten gevonden zijn.

Naar de plooiën, die reeds iets drukker geschikt zijn, den rond ovalen vorm van het kleine gezicht der Maagd, met het kleine mondje, de ronde oogjes en het kokette neusje, waardoor het gezicht iets meisjesachtig krijgt, kunnen we het stuk in het begin van de 16e eeuw ontstaan denken. Daarvoor pleit ook de vorm van het keurslijf der Maagd, de houding en het hoofd van het kindje dat een dikke snoer kralen draagt. — De haren hebben nog iets archaïstisch, evenals het kransje op Maria's hoofd.

Het geheel is important en zeldzaam, bovendien kloek en groot aangelegd, kennelijk op grooten afstand berekend. De details zijn echter weinig verzorgd en de gezichten leven niet sterk.

Sporen van polychromeering.

10. Vrouwelijke Heilige in nauwsluitend gewaad met diepuitgesneden corsage, waaruit het hemd te voorschijn komt. Over het gewaad draagt zij een wijden mantel aan beide kanten onder de armen opgenomen en naar voren afhangend in ruime plooiën. Zij draagt een leeren of stoffen gordel, waarvan beide uiteinden (koorden) gestrikt zijn, en verlengstukken van groote ballensnoeren vertoonen, die voor 't middel neerhangen. Een rozenkrans behoeft hier niet bedoeld te zijn, zulke lange snoeren van metalen of kristallen ballen komen ook als versiering vaak op schilderijen voor. Om het in golvende krullen naar achter vallend haar is een smalle gevouwen strook doek los heengeworpen, onder de kin zijn de einden gekruisd en vallen langs de schouders opzij. De handen ontbreken, zij kunnen gevouwen geweest zijn, of een klein voorwerp gedragen hebben. Het gezicht is dik en rond gemodelleerd met een naïef lachende expressie, mond en oogen vrij oppervlakkig gesneden. De neus is beschadigd, deelen van het voetstuk en het gewaad onderaan ontbreken.

Sporen v. polychromeering. Omstreeks 1500. H. 0.80. M.

11. Heilige vrouw. Het hoofd en beide handen ontbreken aan het stuk, doch ééne hand en het gezicht bevinden zich onder de losse fragmenten.

De figuur is zeer breed en kloek gehakt, de wijde mantel hangt ook onder de armen in wijde plooiën uit, de doorgaande lijn van den zoom van rechtervoet naar linkerarm, domineert door een sterke evenwijdig loopende plooi. Het ondergewaad heeft een nauwsluitend met den vorm van de borsten uitgesculpt corsage, waaruit het geplooid hemd te voorschijn komt, de mouwen zijn wijd en gespleten, naar de mode van de eerste

Vondst te Soest.

Naar aanleiding van het rijk geïllustreerde artikel van den Heer J. Kalf over de vondst te Soest in »Het Huis Oud en Nieuw'' van October l.l. wendde de Redactia zich tot den Heer Ed. Cuypers te Amsterdam met het verzoek, om de clichés der niet reeds bij het artikel van Dr. Vogelsang in de 6de aflevering van het Bulletin gereproduceerde beelden ook in het Bulletin te mogen afdrukken.

Door de zeer gewaardeerde welwillende wijze, waarop door den Heer Cuypers aan dit verzoek werd voldaan, zijn wij thans in staat aan onze lezers een aantal reproducties naar de te Soest gevonden beeldwerken aan te bieden, als nadere toelichting bij het artikel van Dr. Vogelsang op bladz. 187 - 196 van den 6^{en} Jaargang. Onder elke afbeelding is naar dit artikel verwezen.

Gaarne betuigen wij onzen vriendelijken dank aan den Heer Ed. Cuypers voor het zoo welwillend verleend gebruik van de clichés.

H. ANNA MET MARIA EN KIND. N°. 2, bl. 190.

CHRISTUS IN DE VOORHEL. (LIMBUS). N°. 13, bl. 195.

H. PETRUS. N°. 4, bl. 191.

H. PAULUS. N°. 5, bl. 191.

MADONNA MET KIND. N°. 3, bl. 191.

RIDDERFIGUUR (H. ADRIANUS?). N°. 8, bl. 193.

PRIESTER MET BOEK. N°. 7, bl. 193.

GRAFLEGGING. N°. 14, bl. 195.

VROUWELIJKE HEILIGE. No. 10, bl. 194.

MARIANUM, VOOR- EN ACHTERZIJDE. N°. 9, bl. 193.

VROUWELIJKE HEILIGE. N°. 11, bl. 194.

helft der 16e eeuw. Om de heupen ligt een losse geplooido doek, met een strik om 't middel, als gordel. De voeten steken in breede schoenen met overgeslagen neusriem.

Beschadigd aan het lijf. H. 0.85 M.

12. Borstbeeld van een heiligen paus -- De handen ontbreken, de tiara is voor 't grootste gedeelte vermolmd, de neus is vroeger met geweld afgestoken, evenzoo de lippen en ook de oogen zijn met een werktuig beschadigd.

Het geheel is een wat plomp stuk van 't einde der 15e of begin der 16e eeuw, waarschijnlijk dienende als reliekhouders. H. 0.65 M. (Fig. 3).

Tenslotte twee tamelijk gave en 2 zeer gefragmenteerde groepen:

13. Christus in de voorhel (limbus). Het hoofd van Christus, dat teruggewend was, en vele details van de omgeving, ontbreken. Christus, kenbaar aan de zijde wond en het litteken aan handen en voeten, slechts gekleed met een mantel door groote agraf op de borst vastgehouden, treedt de hellepoort binnen. Hij staat op een monster dat zich onder zijn voeten wentelt; een ander gedrocht verschijnt ten halven lijve, als uit de diepte. Drie naakte figuren, de voorsten man en vrouw (Adam en Eva) komen eveneens van beneden af tot hem. Achter hen is de rotspoort der onderwereld zichtbaar. Achter Christus de ontwrichte poortdeur met een hengel.

Fig. 3.

De naakten zijn rond, de gezichten van het breedere ronde type dat met de 16e eeuw conventioneel wordt, de haren en de baard van Adam golven los en weinig gestyleerd.

De voorstelling is in beeldhouwkunst zeldzaam, dus ikonographisch van belang. Omstreeks 1500.

Sporen van polychromeering. H. 0.53 br. 0.32 M.

14. Graflegging. Nicodemus en Maria houden het doode lichaam vast om het op een doek in den sarkophaag te laten zakken; een derde figuur, waarvan de handen nog zichtbaar zijn, stond aan het hoofdeinde.

Naar het costuum van Nicodemus (vgl. Matsijs' Graflegging in Antwerpen) en het ronde naakt van Christus, omstreeks 1500 te dateeren. De vormen van het naakt, de manier van de haarbehandeling maken het niet onwaar-

schijnlijk, dat hier dezelfde meester heeft gewerkt als aan het vorige stuk. Bovendien kan men in de groep, door de compositie en enkele details, overeenkomst vinden met eenige werken der Utrechtsche school, die reeds door A. Pit afzonderlijk zijn omschreven.

Het gezicht der maagd is niet zonder dramatische kracht. H. 0.45 M.

15. Fragment van een »geeseling van Christus''. Het hoofd, de helft van de borst en de beenen van Christus ontbreken; rechts van den Heer staat, eenigszins gebukt, een geeselaar, de romp sterk beschadigd, het hoofd ontbreekt. Rechts stond een tweede beul, van wien slechts één voet en de aanhechtingsplaats tegen de achterwand over zijn. Omstreeks 1500. H. 0.40 M. (Fig. 2).

16. Stukken van een kruisigingsgroep. Krijgsknechten, twee zonder hoofd en beenen, één het hoofd, met een tulband gedekt, sterk naar achter buigend, kijkt op naar het kruis. Een derde staat als in uitval (misschien de man die den spons reikt). De gezichten zijn ruw en gechargeerd. De versierde harnassen wijzen op het tijdperk omstreeks 1510.

Vergulde kruisarmen met gothische hoekbladen en lielepunten, benevens de paal van het kruis zijn gedeeltelijk bewaard. H. der figuren $\pm$ 0.40 M.

Verder nog veel stukken en een curieus fragmentje van een groep, voorstellend Christus in den hof van Gethsemané — thans niet meer dan een naakte voet van een knielende figuur en een stuk van een plooiend gewaad. Een enkele losse slapende apostelkop bevestigt mij de meening, dat de bovengenoemde voorstelling bedoeld was. Vermoedelijk hebben 14, 15 en 16 te samen deel uitgemaakt van een groot gesneden altaar.

Eindelijk waren er nog massa's (circa 100) scherven in pijpaaarde, waarvan ik alleen, om de buitengewone grootte noteer: een achterhoofd van een vrouw en een stuk van een hals-uitsnede met haaruiteinden, die blijkbaar tot een figuur van ongeveer een Meter groot moeten gehoord hebben. Voor dit materiaal zeker zeldzaam.

De talrijken architectonische brokstukken, consoles, pinakeltjes van hout met verguldsel en polychromeening, die waarschijnlijk tot een altaarkast behoorden, lijken mij interessant, omdat alle fijnere geledingen, hogels etc. uit lood bestonden en aangezet waren. Wanneer men dit bij stukken wier afkomst minder vaststond vond, zou er zeker een twijfel rijzen aan de authenticiteit der looden deelen.

Wat er met den vondst te gebeuren staat, is nog niet zeker. Mogen we hopen de verschillende stukken weldra goed opgesteld en veilig bewaard in een Museum te vinden.

W. VOGELSANG.

De Schierstins te Veenwouden.

Naar aanleiding van het onlangs in de bladen voorkomend bericht dat de oude Schierstins te Veenwouden door de laatste stormvlagen niet ongedeerd gelaten is, dat het tijd wordt de restauratie krachtig ter hand

te nemen, waartoe bij het Friesch Genootschap plannen zouden bestaan, kan thans het volgende worden medegedeeld:

Het behoud en de restauratie van de stins is nu zoo goed als verzekerd. De benoodigde gelden zijn bijeen, althans toegezegd.

In het vorige jaar richtte het Friesch Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde een adres aan het ministerie van binnenlandsche zaken, waarin op den zeer bouwvalligen toestand van het monument en de wenschelijkheid van behoud door restauratie werd gewezen.

Van een voormaligen uithof van het bekende Klaarkampster klooster — de fundamente van dit klooster liggen nog bij eene boerderij in de buurt van Rinsumageest — is de torenvormige Schierstins, dateerend uit omstreeks de veertiende eeuw, het eenig overblijfsel. In dezen schilderachtig te Veenwouden gelegen, met klimop begroeiden steenklomp is eene benedenverdieping waar de oorspronkelijke vormen geheel bewaard gebleven zijn: enorme kruisgewelven, geheimzinnig verlicht door vijf langwerpige gleuven, die zich binnenwaarts verbreedden.

De rijksarchitect A. Mulder bezocht Veenwouden, nam den toren op, begrootte de herstellingskosten en in het begin van dit jaar verklaarde minister Kuyper, in antwoord op het adres van het Friesch Genootschap, zich bereid — mits de werken, geraamd op ongeveer f 1020, in overleg met het departement geschieden — te bevorderen dat daarvoor van rijkswege een bedrag van f 500 wordt uitgetrokken.

De ontbrekende f 520 zijn nu, dezer dagen, door de bemoeiingen van het Friesch Genootschap, den heer de Clercq te Veenwouden en de eigenaars, bijeengekomen en de vertegenwoordiger der eigenaars, de heer van Doorninck te Zutphen, heeft zich bereid verklaard de restauratie ter hand te nemen, zoodra de tegenwoordige minister van binnenlandsche zaken de belofte van zijn voorganger zal hebben gestand gedaan.

De steenreus, inmiddels ongeduldig geworden met al dat wachten op herstel, hem na zes eeuwen wel toekomend, heeft met den laatsten storm dreigend een groot brok van zijn buitenwand naar beneden geworpen, zoodat het Friesch Genootschap verplicht was maatregelen te treffen om hem althans voorloopig in bedwang te houden. De heer S. Koldijk, rijksopzichter, heeft zich hiermede bereidwillig belast.

(*N. R. Ct. 17 Oct.*)

N. Herv. Kerk te Winschoten.

De door het kunstig snijwerk beroemde preekstoel in de Ned. Herv. Kerk te Winschoten is verkocht aan den heer G. Boelsen aldaar.

In het noord-oosten van ons land schijnen nog kerkbesturen te zijn, onverstandig genoeg om zich voor een handvol zilverlingen te ontdoen van oude kunstwerken, die in de aan hun zorgen toevertrouwde gebouwen nog

aanwezig zijn. In dit geval moet de opbrengst dienen tot dekking van een deel der kosten voor vernieuwing van de kap en dergelijke reparaties.

(*De Opmerker*, 14 Oct. 1905.)

St. Walburgkerk te Zutphen.

De schilderijen, die in het begin van dit jaar aan het gewelf van den toren gevonden werden, zullen gerestaureerd worden door den decoratieschilder P. Helwegen. De thans zichtbare schilderijen, hoofdzakelijk takken met bloemen en phantastische menschenkoppen, bedekken andere en fraaiere, die thans aan het licht worden gebracht. (*N. R. Ct.*, 4 Aug. 1905 I. C.)

Portretten uit de nalatenschap van Mevrouw Gans-Tromp, overleden den 7 Januari 1717 op het Huis te Binderen onder Helmond.

In een »Memorie van portraiten van de vrienden van mijn man zaliger de Heere van Nuland, 1) etc.» komt o. a. voor als aanwezig »In mijn slaapkamer tot Binderen».

Het portrait van d'heer *Johan Gans*, in zijn leeven *heere van Bomenede en Blois*, president van 's Hertogenbosch, ontfanger Generaal van de vier quartieren van de Meyerye, etc.»

Het &^a

Ik ondergeschreeve betuyge met deeze mijne eyge handteekening ende begeeren, dat alle de voorenstaande portraitten na mijn overlijden zullen werden gegeven aan d'heer *Johan Willem de Groulart, heere van Zurister*, raad ende schepen der stad 's Hertogenbosch, geteekent op het Huijs te Binderen den 7 October 1715 (was geteekent) J. Mari Tromp, weduwe van d'hr. van Nulant (ter zijde stond): Bekenne de schilderijen in deeze lijsite vermeld van de Heeren Executeurs des boedels van de Vrouw van Nulant ontfangen te hebben. 's Hertogenbosch den 27^e Mey 1717 (was geteekent) J: W: d: Groulart. (Lager stond) accordeert voor zooveel 't geextraheerde aangaat met deszelfs origineel bij mij binnen Delft resideerende op huyden den 30 July 1763 (was geteekent) J. A. Prijn, Notaris." —

»In de groote zaal tot Binderen».

Het portrait van d'Heer *Pieter van Berkhout*, in zijn leeven burgemeester der stad Hoorn, zijnde mijn derde groote-vader.

Dito &^a

Ik ondergeschreeve betuyge met deeze mijne eyge handteekening ende

1) *Cornelis Gans, heer van Nuland*, in 2e huwelijk getrouwd met *Johanna Maria Tromp* [dochter van den beroemden »Bestevaër"] die deze memorie aan haar testament heeft toegevoegd. — [Zie ook *Rotterdamsche Historiebladen* I, blz. 73; de Jager, *Het geslacht Tromp*, en Aug. Sassen, *De protocollen der Helmondsche Notarissen* (1595--1798), bl. 94, regel 18, v. o.

begeere, dat alle voorenstaande portraitten na mijn overlijden zullen worden gegeven aan d'Heer Paulus Berkhout, raad en vroedschap der stad Delft, doch ingevalle zijn Ed^e van de voorsz portraitten mogt voorsien zijn zoo laat ik de dispositie daarvan aan de Executeurs van mijn testament, geteekend op't Huys te Binderen den 7 October 1715 (was geteekent): J. Mari Tromp, weduwe van d'hr. van Nulant (ter zijde stond): Bekenne de schilderijen in deeze lijst vermeld van de Heeren Executeurs des boedels van de vrouw van Nulant ontvangen te hebben. 's Hage den 16 Sept. 1717 (was geteekend) J. V. C. Berkhout van Slydrecht.

Waar bevinden zich op 't oogenblik deze portretten?

's-Gravenhage.

M. G. WILDEMAN.

Doopen van portretten.

Het is zóó algemeen bekend en er zijn zóóveel voorbeelden, dat schilderijen worden gedoopt met den naam van een kunstenaar, die geen hand eraan geslagen had, dat het bijna niet meer onze verontwaardiging wekt. Zóó is het ook gelegen met de toeschrijvingen van portretten. Een wapen wordt op het paneel geschilderd, soms ook een jaartal en de ouderdom van den persoon, of op de achterzijde wordt geplakt een papiertje, oud en geel, met den naam van den man of de vrouw, die op het stuk zou zijn weergegeven, ja met verf wordt die naam soms op het paneel gezet. 't Is alles bekend, doch onlangs ontdekte ik een dooperij van portretten, te aardig om niet verteld te worden.

Op 8 November 1887 werd bij L. Beijers te Utrecht een verzameling portretten te koop aangeboden. Zij waren beschreven als volgt:

4. Een vrouwenportret, zonder naam van den schilder, A^o 16... defect. P. H. 0.89, B. 0.49. ¹⁾

5. Portret van *Alb. Roos*, geschilderd door G. Ban A^o 1650. P. H. 93, B. 0.73.

6. Portret van *Maria Urseling*, zonder naam van den schilder, A^o 16... P. H. 1.04, B. 0.78.

10. Fraai portret van de familie *Urseling* (vier personen) zonder naam van den schilder, noch jaartal, in zwarthouten lijst. P. H. 0.42, B. 0.50.

11. Portret van *Maria Urseling* en ? zonder naam van den schilder, noch jaartal, in zwarthouten lijst. P. H. 0.42 B. 0.50.

Deze portretten werden niet verkocht en behoorden waarschijnlijk aan den heer S. B. Bos, van Harlingen, die ze weér in veiling bracht bij de firma Fred. Muller, op 21 Febr. 1888.

Nu heet:

N°. 4 (9 der veiling). Portret van *Maria Urseling*. P. H. 0.89, B. 0.61.

N°. 5 (8 der veiling). Gerbr. Ban, Portret van *Alb. Roos*. P. H. 0.93, B. 0.73.

1) Het laatste getal is waarschijnlijk een drukfout. Zie veiling 21 Febr. 1888.

Men ziet, het eerste portret is gedoopt, misschien ten gevolge van vergelijking met N°. 11, dat ook op deze veiling was. Beide stukken worden te zamen, hoewel zij geen pendanten zijn, verkocht voor f 390.

N°. 6 verschijnt niet in deze, maar in een latere veiling.

N°. 10 (42 der veiling) wordt beschreven: »*G. Donck*. Portrait de famille. Quatre personnes, également membres de la famille *Urseling*, dans un bois. Les parents sont assis; les enfants, un adolescent et une fille, sont debout. Bois H. 0.43, d. 0.50''.

Het werd niet verkocht.

N°. 11 (41 der veiling) heet nu: »*G. Donck*. Portrait d'homme et de femme en plein air. *Albert Roos* et *Maria Urseling*, représentés dans un bois, lui debout, elle assise au pied d'un chêne centenaire. Le mari paraît avoir dessiné d'après nature dans un album, qu'il montre à sa femme.

Bois. H. 0.43, L. 0.50.

Het stuk werd niet verkocht.

N°. 6 verscheen in de veiling der schilderijen van Mevr. C. te Arnhem en den heer G. te Amsterdam, bij de firma Roos te Amsterdam, 13—14 Maart 1888, en is in den catalogus beschreven:

N°. 75 *J. Rootius*. Kniestuk. Nat. grootte. Portret van *Maria Urseling* in zwarte kleedij met breede geplooidde halskraag en manchetten, rijk geborduurd handschoenen in linkerhand, P. H. 1.05, B. 0.80, ongeteekend.

N°. 10 en 11 verschenen in de veiling Raedt van Oldenbarnevelt, 15 April 1902 te Amsterdam gehouden bij de firma Fred. Muller, aldus:

N°. 10 (n°. 41 der veiling): *Jac. Gerritsz. Cuyt*. Portrait de *Jacob Urseling* et sa famille. Sur un fonds de bois où se voit à droite une échappée qui donne sur un paysage lointain, se détachent les simples figures d'une famille patricienne, en grande tenue. Robes veloutées, collerettes tuyautées ou dentelées et avec des têtes franches et robustes de santé. *Les parents sont assis* sur le sol, *le fils et la fille* debout à côté de la mère.

Bois. H. 0.42 L. 0.50.

Verkocht voor f 300. Vermeld in Moes' Iconographia Batava no. 8179.

N°. 11 (veiling n°. 42) *Jac. Gerritsz. Cuyt*. Portrait d'un seigneur et d'une dame dans un paysage.

Bois H. 0.43, L. 0.50. Verkocht f 210.

Of de anonieme schilder der veiling van 8 Nov. 1887 terecht in de veiling van 21 Februari 1888 *G. Donck* of in de veiling van 15 April 1902 *Jacob Gerritsz. Cuyt* geworden is, — dat zullen we hier laten rusten, om ons te bepalen tot den heer *Albert Roos* en de familie *Urseling*.

De eerste kennismaking met de familie *Urseling* dank ik den heer *C. W. Bruijvis* Hij vond in het trouwregister van Alkmaar aangeteekend op 31 Mei 1598 den ondertrouw van

»*Jacques Urselingck*, jongman van Brussel, met
Susanna Mostert Davidsdr

De tweede mededeeling schonk mij de heer P. J. Buyskes te 's Gravenhage, die bijzonder werk heeft gemaakt van families te Enkhuizen. Hij schreef:
 »Maïke (of Maria) Urselings, gest. vóór 1649, trouwt vóór 1639 met Jacob Wiggersz. Blaeu, van Enkhuizen.

Te Enkhuizen werd hun huwelijk aangeteekend op 23 Dec. 1633 aldus:

»Jacob Wiggers, wonende onder het Nieuwe Weeshuis en
 . . . Orselinkks tot Amsterdam.

Nu lag het voor de hand te Amsterdam de aanteekening van dit huwelijk op te zoeken, en weldra ontving ik van wege den Archivaris onderstaande copie uit het Huwelijks-inteekening register van de kerk.

»Den 21 december 1633 compareerden: *Jacob Wiggertss* van Enckhuysen, out 35 jaar, geassisteert met Willem Wiggers, zijn broeder, woonende tot Enckhuysen & *Marya Urselincx* van franckendaal, woonende op de bloemgracht geassisteert met *Susanneke Mostart* haar moeder; enz.

(w. g.) JACOB WIGGERSZ. MARIA URSELINCX.

De kantteekeningen luiden: »De geboden tot vermaninge op te houden" — »gaan voort de eerste January 1634 en het consent is goet ingebracht."

Uit deze acte blijkt, dat Jacques Urselingck, van Brussel, wiens ondertrouw op 31 Mei 1598 te Alkmaar werd ingeschreven, later woonde te Frankendaal in de Palts; dat zijn dochter Maria daar geboren werd, en dat de familie weder naar Amsterdam verhuisde, wellicht na zijn dood.¹⁾

Maria Urselincx ging met haar man naar Enkhuizen, en liet daar op 28 November 1634 doopen haar dochter

»Geertgen. — (vader) Jacob Wiggers, (moeder) Mayken Jacobs Urselings."

Nog vier keeren bracht zij een kind ten doop, en zij moet vóór 1649 gestorven zijn, omdat haar echtgenoot in dat jaar hertrouwde met Marytje Scheltes.

Jacob Wiggers Blaeuw was schepen in 1643 en 1646, Weesmeester in 1647 en 1648, kerkmeester in 1644, 1645, 1650 en 1652.

Hoe vindt ge nu den vernuftigen inval om *Maria Urseling* tot man te geven *Albert Roos*?

De verklaring ligt voor de hand. No. 11 uit de veiling Beijers, No. 41 uit de veiling Bos, No. 42 uit de veiling Raadt van Oldenbarnevelt, werd door den heer E. W. Moes in 1891 gezien bij den kunsthandelaar J. E. Goedhart. (Icon. Bat. No. 6522) en door mij in Juli 1904 bij den kunsthandelaar Fuld te Scheveningen. Vroeger was reeds geconstateerd, dat aan die schilderij op eikenhout een gedeelte ontbrak. Men ziet er den

¹⁾ Waarschijnlijk behoort tot deze familie ook de schilder *Johannes Urselincx*, die te Amsterdam werd begraven op 24 Oct. 1664 (O. H. 1886 p. 142), Jhr. Mr. Victor de Stuers bezit een keuken van zijn hand, en in de veiling Werner Dahl was een landschapje met een boerin op den voorgrond die jonge eenden voederde.

man tot de kuiten en de vrouw tot halverwege den schoot. Op de achterzijde staat in kapitale letters geschilderd: »Portret van Maria Urseling»; en de rest, die den naam van den man moest behelzen, was verdwenen, reeds op de veiling van 8 November 1887. Waarschijnlijk heeft er gestaan »Jacob Wiggers Blaeu»; nu de mansnaam ontbrak, werd Albert Roos in den catalogus der veiling 21 Febr. 1888 ervoor genomen.

Omtrent *Albert Roos* dank ik den heer P. J. Buyskes de volgende gegevens.

Albert Maertensz. Roos trouwde te Enkhuizen 15 Maart 1615 met *Jantje Hendricksdr.* Hij was commissaris van den Echtelycken Staat 1649 tot 1654, en werd Bewindhebber der West-Indische Compagnie op 5 Dec. 1651 (kamer Enkhuyzen). Hij had verscheidene kinderen. De oudste zoon heette Maerten, die op 2 April 1617 werd gedoopt en hij was getuige bij den doop van Maertens eersten zoon op 21 November 1649. Hij werd begraven te Enkhuizen op 6 April 1654 in een eigen graf in de Zuiderkerk. Zijn vrouw was nog 1 October 1654 getuige bij den doop van een kleinkind, en werd op 13 December 1655 bij haar man te rusten gelegd. In 1650 liet hij zijn portret schilderen door *Gerbrandt Ban*, schilder en kunstverkooper, geboren te Haarlem in 1615, getrouwd te Amsterdam in 1630 en daar werkzaam tot omstreeks 1650. Misschien is deze schilder in dit jaar tijdelijk te Enkhuizen geweest. Zou »het vrouwspportret» der veiling van 8 November 1887, dat bij de veiling Bos heette »Maria Urseling», ook een portret van Jantje Hendriksdr. zijn geweest? Het was volgens de eerste veiling »defect», misschien was er een stuk af, en had het dezelfde afmetingen gehad als het portret van Alb. Roos.

Eindelijk het portretstuk der familie Urseling (veil. 8 Nov. 1887 en veil. 21 Febr. 1888), op de veiling Raedt van Oldenbarnevelt geworden tot een portret van *Jacob Urseling* met zijne vrouw, zoon en dochter. De twee laatsten van jeugdigen leeftijd.

Kan dit zijn Jacob Urselincx, die in 1598 trouwde met Susanna Mostert Davidsdr.? Daar het huwelijk van Maria Urselincx op 21 December 1633 werd afgekondigd met den 35 jarigen, dus in 1598 geboren Jacob Wiggerz. Blaeu, zal zij ook wel geboren zijn weinige jaren na het huwelijk van haar ouders, en zou dus het familieportret, waar op zij als meisje voorkomt, geschilderd zijn tusschen 1610 en 1620. Dit nu wordt door het werk zelf tegengesproken. Blijkens de factuur is het tenminste 10 jaren later gemaakt. Maria en haar onbekende broeder waren toen geen kinderen meer, en de ons bekende Jacob Urselincx was reeds overleden. Van waar dan deze Jacob Urselincx? Het is mogelijk dat Maria een broeder heeft gehad, maar tot dusver is zijn bestaan niet bewezen.

Zou op deze dooperij niet grooten invloed hebben geoeffend de Jacob Urselings, op wien Enkhuizen terecht groot gaat? De man, die omstreeks 1670 in dienst der Oost-Indische compagnie naar Oost-Indie vertrok, opklom tot koopman, opperkoopman en commandant van Tuticorin, die het

vaarwater bij Ceylon in kaart bracht, die als schout-bij-nacht met een vloot tegen de Franschen kruistte op de Indische kusten in 1692, en in 1694 huiswaarts keerde?

Door hem werd de familie Urselings een Enkhuizer grootheid, meer dan door Abraham Urselings, den Rector der Latijnsche school, overleden in 1651. Een familieportret met dien Jacob Urselings moest dubbel aantrekkelijk zijn.

P. HAVERKORN v. RIJSEWIJK.

Nagekomen Berichten.

Staatsbegrooting.

In het voorloopig verslag wordt het volgende onder de afdeling Kunsten en Wetenschappen vermeld:

Aangedrongen werd op eene wettelijke regeling tot verzekering, zoo veel mogelijk, van de bewaring onzer gedenkstukken van geschiedenis en kunst. Er waren intusschen leden, die zich met het denkbeeld van eene wettelijke regeling op het voetspoor van het buitenland in het geheel niet konden vereenigen.

Sommige leden vreesden, dat het toezicht in sommige onzer museums te wenschen overlaat. Niet alleen de bekende diefstal, onlangs in het Mauritshuis gepleegd, gaf tot deze vrees aanleiding. Andere meenden dat die vrees niet gerechtvaardigd is.

Gevraagd werd, welke voornemens de regeering koestert met betrekking tot de herdenking van Rembrandt's geboortedag. Men hoopte dat de regeering aan een waardige viering van dien dag hare medewerking zou verleenen.

Sommige leden zagen met bezorgdheid dat het totaal cijfer van de subsidie voor het onderhoud en instandhouding van historische gedenkteekenen gebouwen steeds klimt. Zij drongen bij de regeering aan om weerstand te bieden aan de talrijke aanvragen. Andere leden betreurden daarentegen dat er op dit punt niet meer wordt gedaan. 's Ministers aandacht werd o. a. gevestigd op de raamschilderingen in de Oude Kerk te Amsterdam, welke dringend voorziening behoeven.

Behalve op herziening van de jaarwedden, werd door sommigen ook op uitbreiding van het personeel der Kon. Bibliotheek aangedrongen.

Geklaagd werd o. a. over den langen duur van den bouw der Rembrandtzaal.

Grafelijke zalen te 's Gravenhage.

Uit het verslag der commissie aan den minister van waterstaat, ontleenen wij het volgende:

De werkzaamheden na het in gebruik nemen der Groote Zaal hebben in hoofdzaak zich tot de Rolzaal bepaald.

In de eerste plaats moest de oostmuur verder afgewerkt worden en de noord-oosthoek versterkt worden door het weder in goeden toestand brengen der hoekbeeren, in vroeger eeuwen gedeeltelijk weggebroken, uit welk roekeloos handelen verzakkingen waren voortgevloeid, welke men tevergeefs door allerlei hulpmiddelen had trachten tegen te gaan. Bij deze werkzaamheden werden de overblijfselen teruggevonden van de bogen, welke de beeren en de muren verbindend tot steun van het hoektorentje hadden gediend; hoewel deze vondst geen verandering bracht in de plannen was zij van groote waarde, daar zij de juistheid van het plan op dit punt bevestigde; deze hoektoren werd voor een groot deel opgetrokken en het noodige voor de verdere afwerking gereed gemaakt.

Ook aan de zuidzijde werd met de herstelling en vernieuwing der torens voortgegaan en werd tevens de gevelmuur hersteld; de bestaande vensters, in later tijden geplaatst, werden verwijderd en vervangen door vensters overeenkomstig de gevondene in de zijgevels; daartoe des te meer gerechtigd, waar in het oude metselwerk aanwijzingen van de oude vensters werden aangetroffen.

Tot veel overleg en studie gaf de oplossing aanleiding van den kapuitbouw van het Rolzaalgebouw aan de oostzijde, waar het gebouw van de Lairesse tegenaan gebouwd is. Hier was het dikwijls weer moeielijk om de overblijfselen van werkzaamheden in verschillende tijdperken met elkander in harmonie te brengen; hier toch was reeds van den aanvang af veranderd en, zooals gebruikelijk was, zonder te verwijderen wat niet meer noodig was, zoodat sporen van deur- en vensteropeningen werden aangetroffen, welke niet gelijktijdig konden bestaan hebben. De commissie heeft getracht zooveel mogelijk te behouden, opdat latere onderzoekers in dit steenen archief geen uitgescheurde bladzijden zullen behoeven te betreuren. Voor de dak- en geveloplossing van dit bouwdeel werden op oude prenten eenige aanwijzingen gevonden, welke, in verband met hetgeen het gebouw zelf leerde, een bevredigend resultaat bevorderden.

De gewelven onder de Rolzaal werden hersteld, gedeeltelijk vernieuwd, het tongewelf, dat aan de zuidzijde het oude kruisgewelf verving, werd verwijderd en het geheel in vroegeren toestand teruggebracht. Dit groote gewelfde vertrek is later na ophooging van den ingaanden grond ten onrechte kelder genoemd.

In de Rolzaal werd de balklaag geheel vernieuwd. Een eiken bintlaag met moer- en kinderbinten werd aangebracht en onder de moerbinten wandstijlen met karbeels; onder de wantstijlen zullen de gebeeldhouwde kraagsteenen, in de muren teruggevonden, zooveel mogelijk weder worden aangebracht; verscheidene echter zijn te zeer verminkt, of wat nog erger is, door onkundige hand gerestaureerd.